

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél íven.

Előfizetési ár: egész évre 5 frt (12 korona), félfévre 3 frt (6 korona).
Hirdetések díja: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 4 frt, féloldal 2 frt, negyedoldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árengedmény adatik.
Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.

Egyes szám ára 15 krajcár.

Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések **Karai Sándor tanárhoz** (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Unió-é vagy uniformitás?

(Vége.)

Minthogy tehát az erdélyi egyházkerület mostani alkotmánya elannyira nem az orthodoxus fejedelmek korának öröksége, hogy mindössze 27 éves mult áll a háta megett, a melylyel ennél fogva leszámolni igen könnyű annyival inkább, mert a mint a felől épen Váró Ferencről értesülünk, már 1889-ben és 1890-ben nagytekintélyű tényezőkből álló párt akarta a változtatást magában az egyházkerület kebelében egy csapással keresztül vinni, minthogy tovább a keresztül viendő változtatásnál, hogy mennyi értéket és miért tulajdonítsunk az olyan aggodalmaknak, hogy ezen alkotmánynyal párvonalas fejlődésű az unitáriusok és az erdélyi kath. statusnak autonom egyházalkotmánya, pláne annyira, hogy azok megváltoztatásától tegyük függővé a mienknek megváltoztatását, idegennek a tetszésétől a tulajdon véreinkkel való egyesülést, úgy hogy az fontosabb, döntőbb érdek legyen ránk nézve, mint emez, én legalább megérteni képes teljességgel nem vagyok; végül minthogy még Erdélyben is presbyterialis szervezetről beszéltek már az 1861-ben megindult szervezésnél: a valóságos uniónak elvi akadály nem, egyedül csak érdek állhatja útját. Kiknek az érdeke? Az előjogosultsággal bíró világiaké. Ez az, a mire Erdélyben célozgatnak és a mivel, mint falra festett ördöggel ijesztgetnek. Én pedig ebben nem hiszek, két okból. 1. Mert ha a politikai előjogokat fel kellett adni a korszellem követelő megnyilatkozása előtt több mint fél-századdal előbb: bizonyosan félszázad múlva az egyházi előjogok is meghátrálnak a kíváncsi előtt, hogy a közegyház épületébe vonúlhassanak be mindazok, a kik abban tényezők lehetnek. 2. Sértés feltenni Erdély nagy urairól, hogy ha próbálják, lehetetlen volna őket meggyőzni a

felől, a mi jobb; hogy ők önkényt engedni nem fognak; hogy egy tökéletesebb egyházszervezet sürgetésével őket az egyháztól elidegenítenék. Nem lehetne-é őket meggyőzni a felől, hogy az egyház legkevésbé olyan intézmény, a mely felett uralkodni kell, hanem olyan, a melyet Királyhágón innen mindenkinek, kicsinyeknek és nagyoknak, egyformán *szolgálnak*, kitüntetésnek vevén, ha őket az egyházközönség *e szolgálatra* elhívja. Nem lehetne-é beláttatni Erdélyben minden kiváltságosokkal azt, hogy ők mint oly roppant testület milyen teherrel nehezednek a legszegényebb egyházkerületre, a melylyel 350 törvényhozó ember költségeit fizettetik, holott p. o. az óriás tiszántúli kerület közgyűlésében nincs 100 ember. Vajjon nem rendelnék-é alá szívesen mindezek az egyéni hiú érdeket a közjónak? És ugyan e szempontból nem lennének-é hajlandók beszüntetni — a melynek hijával más egyházkerületek igen jól megélhetnek — a szintén nagyon költséges Igazgató Tanácsot és redukálni az egyházkerület roppant személyzetét!?

Az uniót Erdély is elfogadta, az ő javára van; de végre nem hajtotta; az anyaországhoz nem közeledik; egyesülést hirdet, de minden összeférhetetlen kiváltságait, rendjét megtartani akarva. Szeme előtt pedig az analogia. A politikai Erdély is egyesült Magyarországgal. És mit tarthatott meg „több százados külön állás folytán kifejlett alkotmányos szervezetéből?” Vajjon az 1848-ban kimondott, 1868-ban végrehajtott politikai egyesülésnél nem kívánta-é Erdély, hogy számára külön országgyűlés, törvényhozás és miniszterium legyen, de az egyesülésnek minden előyei rája kiterjesztessenek!?

Azt mondják Erdélyben, hogy óhajtják az uniót és az meg is van. De hát miben áll? Mert az egyetlen ismérven: az alkotmány azonosságában nem; épen ez ellen tiltakoznak, küzdenek. Pedig lehetne-é egyesülés p. o. a skót

szabad egyház és a magas angol egyház között mindenik alkotmányának teljes épségben tartásával!? Hiszen egy egységes egész, a részeknek külön törvényekkel kormányzásával, külön alkotmánnyal, ez egy fogalmi képtelenség.

De hát Erdély — úgy mondják — uniót akar és nem uniformitást; a zsinat-presbyteri egyházalkotmány pedig — melyet Magyarországon az unió feltételül sürgetnek — nekik (egyik helyen ugyan *egybevágó* tökéletes) *uniformis*, melyben nincs szabad mozgás. Nézzünk szemébe ez állításnak; mind annak, vajjon mi mást akarunk-é, mint uniót; mind annak, vajjon a zsinat-presbyteri egyházalkotmány-é az uniformis, nem-é inkább az erdélyi kerület meghatározhatatlan egyházszerkezete!

A 17-ik század alkonyán megszűnt véres üldözésekre, a 8 évig tartott kuruc mozgalmak alatt beállt némi kis pihenés után kezdetét vette a 18-ik század elején 3-ik Károly uralkodása alatt a kitartó számítással, hideg vérrel folytatott néma, de kegyetlen üldözés, melynek elve: a protestántizmust lehetetlenné tenni, létfeltételeit tőle egyenként, de kérlelhetetlenül elszedni; egyik fegyvere a *divide et impera* elve, illetőleg annak alkalmazása. Ehez képest az 1714/5. országgyűlés 30. t.-c. a sérelmekért panaszolni akaró protestánsoknak csak az egyesek nevében — *privato nomine* — tehető panaszt engedi meg, azok-

nak is csak a királyhoz, nem pedig az országgyűléshez. Mária Terézia 1740-ben a hozzájáruló prot. küldöttséget nem is fogadja, mivel hogy — úgy mond — nekik ama törvény tiltja a közös kérelmezést. A legutoljára dühöngött abszolút időkben az ismét gyanúsított protestáns egyházak ellen ugyanezen elvet alkalmazván, megtiltatott nekik a gyűlések tartása, mind az egyetemesek az alkotmányért egyesült erővel vívandó harcok folytatására, mind az egyházkerületiek, superintendensek, főgondnokok választása céljából is. Innen volt, hogy a pátens elleni élethalál harcra sem egyesülhettek. Ma már kívülről az ezen célra leendő egyesülést nem gátolják. Minthogy pedig a felől, vajjon a prot. egyházaknak nem kell-e még valaha küzdeniök lételökért, alkotmányos szabadságukért, bennünket senki sem biztosít, az eshetőségre tekintettel előrelátásból a kifelé leendő erősödés végett a magyarországi összes reform. kerületeknek egyesülniök kell (bár egyesülhetnének legalább e célra a lutheránusokkal is!) Hogy azonban az olyan egyesüléssel, a milyen eddig ismeretes, e cél el van-e érve, azt itéljük meg az erdélyi egyház-alkotmányhoz ragaszkodók, azzal együtt és pedig ezt a múltra, annak tényeire tekintettel itéljük meg, vajjon az erdélyi egyházkerület alkotmányos szervezete alkalmas-é az ellenállásra, az alkotmány ellen intézett támadások visszaverésére!? Mi uniót akarunk.

TÁRCA.

Vándortudós, bujdosó költő.

(Szeneci Molnár Albert.)

IV.

Igazságtalanok volnánk azonban, ha a csekély elismerésért, sok mellőzésért, ha a szakadatlan életküzdelmekért és kivált a nyomorúságos végért, melylyel Molnár írói s életpályáján találkozunk, csak a kort és kortársakat avagy a véletlen sorsot tennők felelőssé; mindennek oka legalább oly mértékben, ott rejlik Szeneci Molnárnak természetében, egyéni jellemében, írói hajlamaiban.

Nincsen akár a régiebb, akár az újabb magyar irodalomnak oly embere, a kibe a humanistáknak, a tudomány e kóbor lovagjainak nyugtalan szelleme annyira beleköltözött volna, mint Sz. Molnár Albertbe. Helyről-helyre, városról-városra, országról-országra járni, minden nevezetesebb iskolában rövidebb-hosszabb időt tölteni, a kor híresebb íróival és tudósaival megismerni, velők több-kevesebb ideig érintkezni, irodalmi művek részére gazdag pártfogókat és fejedelmi jóakarókat keresni: ez az igazi humanista életmód, ez a humanista világnézet. Ez a szellem hajtotta a humanismus fénykorában Galeottit az olasz fejedelmektől Mátyás udvarába, hogy ott a királyi kegygyel jóllakva, másfelé forduljon; ez a szellem hordozta körül rotterdami Erasmust korának egyházi és világi fejedelmeinek,

a pápától a császárig és vissza; ez a szellem nem hagyta nyugodni Szeneci Molnárt kora ifjúságától késő vénségéig, mint könnyüvéru diákot és mint komoly tudóst, családost lekipasztort egyaránt. Csak 16 éves koráig tanul itthon, de az alatt is hány iskolában megfordul; az iskolázást szülőhelyén Szencen kezdi, Győrött folytatja, majd Göncre jut, a hol éppen akkor végzi és nyomtatja bibliafordítását *Károli Gáspár*. 1588 nyarán Debrecenben találjuk, a hol 1590 elejéig marad, tehát még két évig sem, de ezen idő alatt sem állja meg, hogy nagyobb kirándulást ne tegyen Szöllösre, Nagy-Bányára, a honnan Szatmáron át tér vissza.

De a gyermek-ifjunak nem ez a szintén jó meszire terjedő és jó sokáig tartó kirándulás volt az első vándor-útja; még győri diák korában összeáll tizedmagával csupa iskolásfiúval és a felföldről lejönnek az alföldre.

Mentől idősebb lett, annál jobban erőt vett rajta a vándorlás, a világlátás, az ő szavával élve, *a bujdosás vágya*. 1590 őszén elbuesuzik atyjától, testvéreitől, — elhagyja hazáját, Bécsen, Prágán, Drezdán keresztül Wittenbergába tart, a reformáció szülővárosába, de egy év múlva már Heidelbergben, majd Strassburgban találjuk, a hol négy évet tölt (1593—96, a hol a legtöbbet tanul, a baccalaureatust is elnyeri, a melynek aranyos koszorúja ma is megvan az Akadémia könyvtárában, és a hol talán végkép meglepedett volna, ha a véletlen is azt nem akarja, hogy ismét vándorbothoz nyuljon, tovább bujdosson. Megtudják róla, hogy ő orthodox kálvinista s így kizárják a strassburgi akadémiából. Ő pedig most 22 éves korában igazán nyakába veszi

A gyermek is tudja, hogy az egyesülésből fokozott erő kifejlés áll elő, úgy anyagilag, mint szellemileg. Az anyagi erő kifejtés gyümölcse az erők egyesítése által ott van a domesztikában. De a szellemi erők egyesülését, a munkások tevékeny, életteltjes munkáját az egyház építése körül, az egyház-alkotmány épületében az összes hivatott és képesített szellemi munkásokat sűrűgölni nem látjuk, e tekintetben már nincs unió. De ki nem uniált? Az erdélyi egyházkerület. Mert az erdélyi egyházkerület alkotmányos szervezete kivetí magából a lelkészeket és a presbyteriumokat, kizárja azokat a munkából, olyan szerepet juttatván azoknak, melyben nem érzik magokat az egyházi élet szerveinek, tényező alkatrészeinek. Nézz meg az Erdélyi Prot. Lap a királyhágóntúli kerületek lelkészeit a presbyteriumoktól fel a konventig és lássa milyen helyet foglalnak el azok és milyen munkát végeznek az egyházban. Aztán ha még el nem felejtette, hasonlítsa össze az erdélyi lelkészek közönyével, száználmas hallgatásával, némaságával minden nagyfotosságú kérdésben, az ottani pezsgő életet. Avagy csak tegyen összehasonlítást, mint az egyházi élet tényezői között, az erdélyi tanárok és a lelkészek között. Azokat ott látja mindenütt, mint az alkotmány részeseit, tényezőit; azoknak érdeklődését feltalálja minden nagyobb, akár személyi, akár elvi kérdésben, de ezek távol

maradnak ott is, a hol eminenter rólok van szó; ime távol maradnak, nem lépnek ki a küzdterre a nagy alkotmányválsági kérdésben sem, a mely a kevésbé érdekelt Királyhágóntúl már olyan széleskörű érdeklődést támasztott. Ne igyekezzék pedig az Erdélyi Prot. Lap ez ellen azzal érvelni, hogy ez azért van, mert az erdélyi papság az alkotmány átalakításának szükségét nem látja. Bizony itt is óhajtják a valódi uniót, hanem egyfelől e különös alkotmány által szétszórátva nem képesek ma még egyesülni, szervezkedni, másfelől el vannak itt fásúlva a kedélyek és jórészben megfélemlítve annyira, hogy nagyon soknál találunk arra a feleletre: „Quid refert mea!?” Ellenben itt is vannak elegenden, kik türelmetlenül várják, hogy a köteles részt a munkából az egyházban kivegyék. Az Erdélyi Prot. Lap megengedhetőnek véli, hogy ennyi szellemi erő tovább is, örökre lekötve maradjon!? Mi nem. De az erdélyi papság körében is sokan nem.

A görgényi egyházmegye papsága már kifejezte óhajtását, egy független egyházi lap megteremtése iránt. Minek a jele ez!? Minden forrongás, a szellemi forrongás is utat talál magának elébb-utóbb és kitor annál nagyobb erővel, mennél tovább tartjuk leszoritva.

Végül mi egyesülést óhajtunk Erdélylyel a szellemi közösségben, a közös gondolkodásban,

a világot, bejárja Svájcot és Olaszországot, Genfben meglátogatja az agg Bézát, a híres zsoldár-költőt, a ki emléksorokat is ír az albumába, majd onnan délnek fordul és Rómáig meg sem áll. Az örök városban, a szent István-alapította magyar templomban lakik, de egy nap VIII. Kelemen pápának is vendége. Nem csodálkozhatunk eléggé az ő ifjui bátorságán, hogy oly könnyedén neki vágott a világnak és református létére el mert vándorolni a pápa székhelyére, a katolikus világ székvárosába; látszik, hogy lelke már ekkor el volt telve a zsoldár-költő szavaival, a kivel oly erős hitben zengette néhány évvel később:

„Az Ur énnekem őriző Pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet
És szép kies folyóvízre legeltet . . .”

Különbent tett ennél Szenci Molnár veszedelmesebb utat is, mikor arra vállalkozott, hogy maga viszi el latin-magyar és magyar-latin szótárát egyenest az oroszlanbarlangba, az antireformáció főfészkebe, Prágába s ott adja át Rudolf királynak. Történt ez 1604-ben, kevéssel a Boeszkai-fölkelés kitörése előtt, mikor a katolikus és református világ izzó gyűlöletben égett egymás ellen s ime Szenci Molnárnak semmi baja sem esett, sőt a prágai tudósok és írók a legszívesebben látják vendégökül; nem kisebb ember házában lakik, mint Kepler; az udvarban is barátságosan látják és szótárának egy példányát sajátkezüleg nyujthatta át Rudolf királynak, a ki 50 frtot utalt ki részére s a bécsi egyetemen akart neki állást juttatni. A császári kancellária ajánló levéllel is ellátta a bécsi egyetemhez, de

Szenci Molnár jobbnak látta egyenest visszatérni Nürnbergbe, mert tudta, ha Bécsbe beteszi lábát, ott erős próbára kerül hithűsége a katolikus egyetem részéről s e kísértéssel nem akart szembeszállni.

Vándorló szenvedélye vitte még jóval később is, mikor már az 50 felé közeledett (1623—1624), két igen távoli útra, a északi és a keleti tenger partjára, a hol mindenütt voltak már irodalmi összeköttetései és a honnan újabb pártfogókkal és a pártfogók adományaival gazdagodva tért vissza. Nyugtalan életmódját azonban mi sem bizonyítja inkább, mint hogy 20 év leforgása alatt 17 különböző városban vette föl az évenkénti szokásos úrvacsorát; a mint ő azt hiven följegyezte, többek között Strassburgban és Heidelbergben, Frankfurtban és Marburgban, Hágában és Danzigban, végül 1625-ben Kassán; pedig Strassburg előtt és Kassa után is hány meg hány helyen megfordult!

Szenci Molnár jól tudja, hogy neki második természetévé, majdnem betegségévé vált a vándorlás, a költözködés; éppen azért leveleiben, könyvei előszavában gyakran menti magát, hivatkozik nagy emberekre, így magára rotterdami Erasmusra, Kálvinra, sőt még az apostolokra is, a kik szintén *büdosásban* töltötték életüket; bujdosásának mindenféle jó oldalát felsorolja, többek között büszkén emlegeti, hogy ő Prágában járva, megjósolta a Boeszkai-féle fölkelést. Ezzel s a *büdosó bölcs emberek* példáival vigasztalja magát azok ellen, a kik nem átalották csavargó névvel illetni.

Hát mi nem fogjuk e szóval megbélyegezni, még bohème-nek sem fogjuk mondani, mint a hogy a modern felfogás tenné és teszi is (lásd Tóth Béla cikkét a *Hét*

közös törekvésekben, melyeknek tárgya, célja egy: a közegyház java; és óhajtunk egyesülést abban, a mi e közös törekvésekből, abból a tudatból, hogy ez az egyház egyformán mindnyájunké, viszont mi mindnyájan annak gyermekei vagyunk, önkényt ered: egyesülést a szeretetben, egymás megbecsülésében, a testvéries érzületben. Ha pedig mi ezeket akarjuk: úgy az Erdélyi Protestáns Lap megengedi nekünk, hogy mi az Uniót akarjuk. Az erdélyi hivatalosok is az uniót akarják, de mint az Erdélyi Prot. Lap szerkesztője mondja, e részben az alkotmány kérdését nem tartják mindenek felett valónak, mert „nem a formák elevenítenek meg!” Valóban nem, hanem a szellem. De nem adja-e sokszor a forma a szellemet!? Nem igaz-e sokszor, itt épen feltétlenül és nyilván láthatólag, hogy „forma dat esse rei!”? Igen a presbyteri-zsinati egyházalkotmány *forma* egyenesen az *esse*, a lényeg, mely az önkormányzat elvének az ön-maga élete felett önmaga rendelkezése jogának kimondásával, annak gyakorlati megvalósításával megteremtette és táplálja szüntelenül az öntudatos munkát, ha kell: küzdelemmé, harccá fokozva azt. Avagy — ismét mondom — tessék meg-nézni, hol van élet, alkotmányos küzdelem; és hol az önjoga iránti érzéketlenségnek oly nagy-toka, mely hogy egyebeket ne említsek, hang nélkül odaadja pénzét, vagyonát, midőn azt az

1899. 14. számában), hanem egy megkésztett humanistát látunk benne, a kit az igaz humanista szellem s az ezzel járó tudomány-szomj tett országok vándorává, egész életen át bujdosóvá.

V.

Ugy van, a tudomány-szomj az ő második betegsége. A vándorlásnál is jobban szeret tanulni, tudósok élő szavát hallgatni, könyvek holt betűit búvárolni.

„Mint a szép híves patakra
A szarvas kívánczok,”

lelke úgy óhajt az ismeretre, szomjúhozik a tudásra.

Életének majdnem felét tanulásban tölti, mint diák éli le. Tíz éves korában már nyilvános iskolában találjuk Szencen, de egy negyedszázad multán még mindig csak a theologia candidatusa a marburgi egyetemen. Az ismeretszerzés vágya folyton más helyre és mind tovább vonja, s e közben nemcsak azt tanulja, a mit tanítói előadnak, hanem mindent, a mit csak könyvekből elsajátíthat. Lelke néha egészen belemerül az olvasás szenvedélyébe, így különösen Debrecenben, a hol tanítóinak erővel kellett kezéből kitépniök a könyveket és pedig a magyar könyveket. Mert mintha Debrecenben a magyarság génusza környezné, nemesak naplója szól magyarul, mikor Debrecenről ír és mikor Debrecen tájékán jár, hanem mint debreceni diák ifjui mohósággal egészen magyar irodalmi és költői termékek olvasásának adja át magát, még magyar versek írására is ragadtatja magát, melyek közül azonban — fájdalom — mi sem maradt reánk.

Bármennyit tanult és olvasott is Debrecenben,

egyes egyházközségekből felsőbb helyről központi kezelésre berendelik, a zsinat-presb. egyházalkotmányban élő Királyhágóntúli kerületekben-é, avagy az erdélyi, alkotmány nélkül élő egyházban!? Ne vitázzunk! Ide s tova 4 száz éves tapasztalat bizonyítja, hogy élet csak ott van, a hol a népeknek, egyeseknek az önkormányzat szabad mozgást biztosít. Ellenben az emberiség több ezer éves története mutatja, hogy az abszolút uralom mellett csak a halállal azonos tengélet lehet.

Mikor pedig azt tudjuk, hogy a zsinat-presb. egyházalkotmányban emberileg lehető tökéletes-ségre jutott önkormányzat biztosítja a szabad mozgást, a teret a hivatott munka számára: akkor többé szükségtelen szót vesztegetni azon állítások visszaütésére, melyek a mi uniói törekvéseinket uniformizálóknak, a zsinat-presb. egyházalkotmányt uniformisnak bélyegzik. Épen e zsinat-presb. egyházalkotmány természete az, hogy minden fokon biztosítja az önrendelkezés, ezzel az öntevékenység jogát. A nem egyetemes jellegű és az alkotmányt nem érintő ügyekben (adiaphora) törvényeink mindenütt fentartják az egyházkerületek rendelkezési jogát. (L. 19, 25, 45, 67, 100, 121, 134. stb. §§-at!). Ellenben a hol egy igazgató testület olyan hatalomra juthat, hogy azzal életnek és halálnak lehet urává; a hol egy igazgató tanácsnak, esetleg egy embernek kommandó-szavára lép mindenki; egynek

csakhamar sekélyeknek találta a tudomány hazai forrásait, a kölföldiek bőséges kútfejeiből óhajtja lelkét megtölteni. Sorra izleli a német protestáns egyetemek éltető vizeit, majdnem 20 évig merit Wittenberga, Heidelberg, Strassburg, Altdorf, Marburg tudományából. Egy helyt a filológiát úzi nagy kedvvel, belemélyed a latin, görög, héber nyelvekbe, másutt a filozofia nehéz kérdései foglalkoztatják lelkét, míg ismét harmadik helyen a theologiának szenteli minden idejét s tehetségét. — Közben-közben félbeszakítja a tanulást, különösen mikor hazulról elmarad az anyagi segítség s mikor németországi pártfogóinak is kimerül a jótékonyága; olyankor hol nyomdafelügyelő Frankfurtban, hol nevelő Ambergben, de a mint megélhetése valamennyire biztosítva van, siet vissza vén diáknak az egyetemre, a hová egyaránt vonzzák a komoly tudomány szeretet és a könnyüvéru diákélet.

Csodálatos varázsa van az egyetemi s kivált a német egyetemi életnek. A ki egyszer beiratkozott a német egyetemre s talán még valamely ifjusági testületnek is tagja lett, azt örökre szóló képesok fűzik az *alma materhez*. Az egyetem is mindig magáénak tekinti, s ő is, bármily korban vagy bármily állásban tért is vissza, az egyetem falai között otthon érzi magát. A német egyetemen nem szégyen, hanem dicsőség vén diáknak lenni s mint a katonának a becsülete a táborban vagy hadban töltött évek számával nő, az egyetem veteránjait is annál nagyobb tisztelet övezi, mennél több *szemeszterre* tekinthetnek vissza. Mindenki ismeri a német diák-életnek költői szépségeit, csodás erejét, há máshonnan nem, Goethe „Faust“-jából.

hatalmas tekintetétől rettegnék mindenek: talán ezt az egyházszervezetet lehet inkább joggal uniformisnak nevezni!

Nagy István.

TANÜGY.

A debreceni jogakadémiai tanári kar véleménye

a jogi vizsgálatok reformjára vonatkozó egyetemes tanügyi bizottsági előadói javaslat tárgyában.

(Vége.)

A két alapvizsgálat kiterjedne nézetünk szerint:

I. *Alapvizsgálat*: az egyetemes európai s a magyar alkotmány és jogtörténetre s itt az utóbbira volna a főszó fektetendő.

II. *Alapvizsgálat*: római jogra, egyházjogra s a társadalmi gazdaságtan, valamint a pénzügytan alapelveire, mert ez alapelvek ismerete nélkül a jog- és államtudományok körében biztos alapon előhaladni alig lehetséges.

Természetes, hogy ez esetben a közgazdaságtan kiesne az államvizsgálat tárgyai közül.

III. *Az államvizsgálati bizottságok szervezete és székhelye.*

E tekintetben teljesen egyetértünk az előadói javaslattal, noha az eddigiekben is kevés volt az eltérés.

Részünkről az államvizsgálatot valóságos *elméleti* államvizsgálatnak tekintjük, általa nem is ad, nem is igen adhat másról számot az ifjú, mint a mit a jog- és államtudományi tanfolyam alatt a vizsgálati tárgyakból tanult. *Eppen azért határozottan annak az eszmének vagyunk barátai, hogy maradjon e vizsgálat az egyetemek és jogakadémiák körében s szervezessék úgy, mint az érettségi vizsgálat; szigorú és egy-*

forma színvonalának ellenőrzését és biztosítását eszközölje a közoktatásügyi kormány az elmélet és gyakorlat kiváló férfiai közül kiküldött kormányképviselők által.

Bár a reform e része nagyon kedvezne a debreceni ev. ref. jogakadémia jelentőségének s fejlődésének: tanügyi okok és protestáns testvériség egyaránt arra indítanak, hogy aláírjuk az előadói javaslat 17—21. lapjain elmondottakat, azzal a hozzáttétellel, hogy mi egy országos nagy bizottság eszméjét egyáltalán, még pusztán elvileg sem helyeselhetjük.

IV. *Ujabb hallgatásra utasítás.* A törvényjavaslati tervezet azon intézkedése, hogy a már végbizonnyítványt nyert egyén félévi újabb hallgatásra utasítsák, nagyon aggályos, mert a végbizonnyítvány természetével ellenkezik és gyakorlatilag sok nehézséggel lesz összekötve; rosszul fognak hatni az így újra hallgatók az intézet fegyelmeire is, noha másrészt erős sarkaló eszköz lenne arra, hogy az ifjak komolyan vegyék a vizsgálatra készülést. De ha fentartatik ez intézkedés, akkor a vizsgálóbizottságot 5 tagból kellene szervezni s a szótöbbség határozzon a képesítés, vagy nem képesítés fölött. Együttal kívánatos volna, hogy két tárgyból is lehessen pótvizsgálatra utasítani. Ez emelné a vizsgálat színvonalát.

Határozottan helyesnek találunk az oly rendelkezést, mely szerint azok, kik első, vagy második alapvizsgálatokon a vizsgálat ismétlésére utasítottak, vagy a kik a harmadik évfolyam kötelező kollokviumain feltűnő sikertelenséget mutattak fel, az illető vizsgálati vagy kollokviumi tárgyak egy félévi ismételt hallgatására legyenek utasíthatók.

V. *Írásbeli vizsgálat.* Jog- és államtudományi karunk többsége a Törvényjavaslati Tervezetnek megfelelőleg, s ellentétben az előadói javaslattal, óhajtja az írásbeli vizsgálatok rendszeresítését.

Igy bővülhetne meg a tudomány s az egyetemi élet Sz. Molnár Albertet is; egyik év a másik után telik s ő még mindig nem gondol családalapításra. Atyjától, testvéreitől is mindinkább elszakad, sőt majdnem azt mernék mondani, hogy a tudományhoz és irodalmi terveihez való ragaszkodás erősebb volt benne a honvágynál, az egyháza iránti hűségénél is.

Legalább erre kellene következtetnünk abból, hogy Sz. Molnár folyton halogatja hazatérését, hogy hiába hívják rokonai, hiába figyelmeztetik a protestáns tudósok és vezérek, hogy szorongatott felekezete az ő szolgálatára is számít, az ő tudománya fegyvereit is harcra akarja vinni, — hiába kínálkozik neki hol Sárospatakon tanári, hol másutt lelképásztori állás, Sz. Molnár nem tud megválni a német egyetemektől, tanulmányaitól, s kivált irodalmi terveitől. Hazajő háromszor is, de mindig visszatér. Egyszer még diák korában, 1598-ban jár itthon, a mikor már szintén marasztják, de ő a magyar bibliát akarja kiadni és egy szótárt akar szerkeszteni német földön, azért csak segítséget kér magának és e munkáinak; sem tanárságot, sem papságot nem akar még elfogadni. 1612-ben már mint házas ember néz haza, s elfogadja a Batthyányi-család meghívását a rohonci ekklesiába. A következő évben családotól haza költözik, elfoglalja a rohonci papságot, de csak azért, hogy nemsokára a győrivel cserélje föl; onnan is elvagyódik tanárnak S.-Patakra vagy Gyulafehérvárra, de mielőtt akár egyik, akár másik helyen meggyökereznék, visszatér Németországba, mert német asszony felesége és egész házanépe nem tud a magyar földhöz s élethez szokni, még inkább azért, mivel házanépével együtt maga is

fél a török-tatár dúlásoktól. Harci bátorsággal ugyanis nem igen volt megáldva; Németországban, mely ekkor a 30 éves háború előtti szélesendét élvezte, nagyon is hozzászólt a békés életmódhoz, a nyugalmas tanuláshoz, a zavartalan irodalmi munkássághoz és így nem esoda, hogy a XVI. század végének nagy török háborúi és a XVII-ik elejének véres szabadságharca nem igen vonzották haza.

Itthon jártában is egyszer éppen Debrecen alól futott meg a törököknek csak hírére is; Patakról tartott ide és már Böszörményig jutott (1613 ápr. havában), mikor visszafutamodtak s így Szenczi Molnár nem is látta többé Debrecent, a hol először merült mélyebben a tanulásba és a hol 25 évvel azelőtt holmiját is ott hagyta szállásadó-asszonyánál.

Ha ő maga nem igen szeretett hadakozókkal találkozni, feleségét, a kit német dajkája bizonyosan törökkel, tatárral ijesztgetett, sem erővel, sem szép szerével nem lehetett Magyarországon tartani. Három év múlva tehát ismét külföldön találjuk, Oppenheimban, mint iskolamestert. De milyen a végzet játéka, hogy megcsúfolja az embert? A törökkel-tatárral hadakozó, a vallás és alkotmány szabadságáért küzdő Magyarországon soha semmi baja sem esett, még a kis ujjja sem görbült meg sem neki, sem ijedős házanépének; Németországban pedig, a hol mentnek hitte magát minden veszedelemtől, nemsokára kiüt a harminc éves háború, melynek szörnyű pusztításait és szenvedéseit ő sem kerülheti ki. Tilly katonái mindenét felpredálják s őt magát is megkínózzák. Most már szívesen fölcserélte volna fogadott hazáját az igazival, de csak 1625-ben jöhet vissza Magyar-

VI. A *szemináriumok* dolgában egy nézetet vagyunk az előadói javaslattal.

VII. *Allamsegély. Tanári fizetési minimum s elismertetés.* Jog- és államtudományi karunk teljesen meg van győződve a magyar kir. közoktatási kormányzatnak a protestáns, közelebről az ev. ref. felekezeti jogakadémiák iránt táplált jóindulatáról s örömmel üdvözlí azt a tervet, hogy az életképeseket még államsegély útján is erősíteni, feladatuknak nemcsak színvonálára emelni, ha kell, hanem ott meg is tartani kívánja.

Ebből a szempontból a Törvényjavaslat-tervezet 4. §-ában s indokolásában elmondottakhoz hozzájárulunk. Nézetünk szerint az összes prot. tanintézetek közül éppen a jogakadémiák állami segélyezése a legindokoltabb, mert ezek egyenesen és közvetlenül a közszolgálatra és pedig állami és törvényhatósági közszolgálatra készülő ifjakat nevelik, s az államhatalom ingerenciája most is oly nagy, hogy a felekezetek kezében csak a tanárválasztás és az intézet szellemének s jellegének megőrzése maradt, ez utóbbit az államsegély éppen nem, a tanárválasztást csak a segély mértéke szerint érintené. A segélyezés az 1883: 30. törvénycikkben a középiskolákra lefektetett elvek szerint történék.

Jog- és államtudományi karunk nézete szerint az *egyetemi magántanári képesítés kikötése* nagyon helyes azoknál, kik jogtanári pályára lépnek. De ez csak úgy biztosítja a sikert, ha a jogtanárok az élet apró gondjai alól felmentve, teljesen hivatásuknak élhetnek. A jó javadalmazás jó erőket von a jogtanári pályára s ott meg is tartja őket; a kor követelményeihez nem alkalmazkodó fizetés a meglevő jó erőkre is zsbibasztólág hat.

A jogakadémiai tanári kar előkelő színvonalát csak úgy lehet általánosítani s állandósítani, ha a felekezeti jogtanárok fizetési minimuma és korpótléka is törvényben lesz biztosítva, s a minimum nem lehet kevesebb,

mint a minő az 1893: 4. t.-cikkben biztosítva van: 2000 frt törzsfizetés, 200 frt 5-öd éves korpótlék, s megfelelő lakáspénz.

Azon jogtanárok részére, kik már 10 év óta működnek, az egyetemi magántanári vizsgálat alól való felmentést és jelen tárgyaikra való elismertetésüket a törvényben kell kifejezetten megadni. A szerzett jogok sérelme nélkül ezt nem szabad diskrecionarius jogok eshetőségétől függővé tenni.

VIII. *A tudori vizsgálat újjászervezését* úgy óhajtjuk, hogy az ne terjedjen ki a jog- és államtudományok összes ágaira, hanem csak a rokontudományok bizonyos csoportjaira, pl. *magánjogi csoportra* (római, magyar és osztrák magánjog, váltó-, kereskedelmi- és bányajog), *közjogi csoportra*, *közigazgatási, büntetőjogi, közgazdasági* stb. csoportokra.

A doktorátusnak, mint tisztán tudományos fokozatnak valódi természetét csak úgy őrizhetjük meg, a helyes tudományos munkafelosztást csak úgy létesíthetjük, ha sem túlságosan sokat nem markolunk, sem nagyon keveset nem szoritunk. Pusztán egy s talán éppen melléktárgyakból doktorátus nem engedhető. A jog- és államtudományok a társadalmi tudomány alkotó részei; a társadalom pedig oly bonyolult organismus, melynek tudományos megismerése s elemzése szélesebb látókört követel. De az is szükséges, hogy az, a ki magát doctor juris et politicae-nek akarja nevezni, ne maradjon meg a nagy általánosságok mellett, hanem a részletekbe hatoljon be, ez pedig az általunk ajánlott rendszer mellett lehetséges.

Kelt Debrecenben, az ev. ref. jogakadémia 1899. május 4-én tartott kari gyűlésében.

A jog- és államtudományi kar nevében:

Dr. Bartha Béla,
mint ez idei jogkari dékán.

országba, a hol a harminc éves háború viharaihoz képest elég csendes idők jártak s a hol aztán ő is a háború rémeitől biztonságban élhette volna le utolsó éveit, ha éppen ezeket nem keserítette volna meg a mellőztetés és a nyomorgás.

VI.

Bizonyos, hogy Szenczi Molnár nem termelt harcra, nemesak a fegyver zajától félt, hanem irodalmi küzdelmekbe sem szívesen vevőült.

Itthon pedig a protestánsoknak oly férfiura lett volna szükségök, a ki szembe szállott volna Pázmánynyal, az Ugolinok és Tomoryak e méltó utódjával, a kinek tolla csak úgy sebzett, mint a kard, s a ki szónoklataival és irataival több ellenséget vert le, jobban mondva, hódított meg, mint az egész antireformáció a maga fegyveres erejével. Szenczi Molnár azonban a nyugodt tudományos kutatást kedvelte, a csöndes szemlélődésnek, a békítő zenének, a harmoniát szülő költészetnek volt az embere. Magyar nyelvtanával és magyar-latin szótárával nem felekezeti ügyet akart szolgálni, hanem a mellett, hogy írói ambícióját kielégítette, hazájának és nemzetének nevéért megismertetni a művelt, tudós világgal. Jámbor lelkét a polemiáknál jobban vonzották a vallásos énekek, a fenséges zsoltárok, a melyekkel, mikor franciából és németből lefordította mind a 150-et nem támadt rá a katolikusokra, mégis jobban megerősítette, a szivekben mélyebben meggyökerezettette a magyar protestánsismust, mintha köteteken át vitázott volna Pázmánynyal és veszekedett volna Pázmánynak durva nyelvű követőivel. Polemikus rendeltetése csak egy munkájának volt, élete utolsó nagy művének, mely-

ben Kálvin híres *Institutióit* adta magyarul, s a melynek hivatása lett volna a Pázmány *Kalauzának* hatását ellensúlyozni. De már megkésétt; a 10 évvel előbb megjelent Kalauz oly nagy réseket ütött a magyar protestánsoknak korábban rendkívül erős várán, hogy Szenczi Molnár minden tudományával sem tartóztathatta föl a benyomuló és mind több tért foglaló ellenséget. Annál kevésbé, mert Kálvin nagy theologiai munkáját nem alkalmazta a hazai viszonyokhoz, nem használta föl Pázmány támadásainak visszaverésére, holott Pázmány a katolikus egyház érveit, *Bellarmin* könyvét egészen átdolgozta és a magyar reformáció elleni támadóirattá formálta. De hálátlan dolog volna összemérni a két nagy férfiúnak irodalmi munkásságát, az egyik harcoló szónok, a másik buvárkodó tudós, az egyik szenvedélyes vitatkozó, a másik szelid költő s így a mennyit köszönhet az egyiknek az egyházi szónoklat s az értekező próza. ugyanannyi érdemet szerzett a másik a magyar nyelv-tudomány és a vallásos költészet terén.

VII.

Szelid, tudós, jámbor lelkű ember volt Szenczi Molnár Albert; ezt nemesak irodalmi működése bizonyítja, hanem még inkább házassága és családi élete. Avagy nem jámbor ember lehet az, a ki már deresedő fejjel elveszi kosztadó asszonyát, egy német tudósnek otthagyt feleségét, három nagyocska leánynak az anyját? Ferinári Kunigundának hívták e nőt, a ki a német protestánsok körében nevezetes családból származott s a kinek első férje is tudós ember, a keleti nyelvekben jártas tanár volt, *Vietor Konrád*. Azonban

KÖZÉLETÜNK.

Egyházalakulás, lelkészbeiktatás.

Egy nap, sőt néhány óra csak, minek történetét halvány vonásokban e lap olvasói előtt jelezni akarom; de e nap, illetve e néhány órának eseménye nagy gondolatok megtestesülése, nagy tervek diadala, nagy remények fellángolása, nagy célok előhaladása volt.

A békésbányai ref. egyházmegye bánási részén, a különböző nemzetiségek ez óriási nagy tengerében, az utóbbi évek alatt egyre újabb- és újabb magyar ref. szigetek emelkednek, melyeken az Ur Jézus tiszta evangéliomának zászlója lobog, melyeken a ref. egyház nagy eszméi, s igazságai tömöríték össze s vezetnek az egy gondolkozású s egy célra törekvő lelkeket. Azt hiszem, hogy a hazai ref. egyháztestnek alig van oíy része, mely a fejlődésben, gyarapodásban ehhez hasonló volna. Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyékben többfelé alakultak új egyházak a közel lefolyt évek alatt. És nemcsak egy-kettő, hanem több is. N.-Kikinda, Páncsova, Temesvár, Vadászerdő, Szapáryfalva, Resica, Bodófalva, Igazfalva, mind az új fejlődést hirdetik. Ezek mind új anyaegyházak. De vannak ezeken kívül új leányegyházak is és vannak sok százai a mozgó, élő, munkálkodó szörványoknak is.

Nagy siker és nagy áldás ez, ebben a veszedelmes időben, midőn sok jelenség egyházunk gyengülését mutatja világos példákban, hangos számokban. Az az esemény, miről most emlékezni akarok, a Krassó-Szörény vármegyékbe telepített *Igazfalván* történt e hó 11-ik napján. Ezt a tiszta reformátusokból álló községet a kincstár telepítette, igen kedvező és sikeresnek ígérkező alapokon. A község a megye északkeleti részén van közel Hunyadmegyéhez. A kincstár itt nemcsak az egyes

telepesek anyagi dolgairól gondoskodik, hanem nagy súlyt fektet arra is, hogy ez a magyar református község azon a ponton — vallás erkölcsi és kulturális tekintetben is — erős legyen. Ő tart itt iskolát, ő épített pap és tanítói lakást, ő szolgáltat ezeknek tisztességes javadalmazást; ő fogja felépíttetni közeli időben a ref. templomot is.

Ennek az új telepnek lakossága a jelzett napon megérte azt a boldog örömet is, hogy első, új lelkészét megláthatta, s ennek beköszönő beszédét meghallhatta. Az új lelkész: *Szabó Béla*, nagyérdemű esperesünknek *Szabó Jánosnak* kitünő képzettségű, s minden szép és áldásos tulajdonokkal bővölködő fia.

Az említett nap kora reggeli óráiban a Lugos felől menő vonaton a bánási lelkészek közül többen kísértük Esperesünket és az új papot, az új egyházba; megérkezésünket nagy sokaság várta az állomáson zászlók alatt. Az új lelkészt koszorúkkal, virágokkal fogadták.

A nagy és tágas imaterem zsufolva volt hallgatósággal, kik között megjelentek a kincstár ottani képviselői: gróf Szirmay és gróf Ráday István feleségeikkel s a járási szolgabírák is.

Először is esperes úr imádkozott és szólt sziveket és elméket megragadólag, kifejezést adva azon érzelmeknek, gondolatoknak, melyek őt, mint egyházkormányzót és mint apát ez ünnepélyen eltöltik, kifejezést adva azon reményeknek, melyeket ez új gyülekezettel szemben mindenki táplál s azon áldásoknak, melyeket ez itt megvalósítani hivatva van.

Majd átadta a szöszéket az új lelkésznek, kinek imádsága, majd II. Tim. 3, 14—17. versek alapján tartott beszéde egyszerre meghódította a lelkeket. A meghatottság omló könnyecskéi jelezték, hogy a hallgatóság a nemes érzések kedves világába vitetett, hogy az örök evan-

Vietor uram egyszerre csak eltűnt Marburgból, megfledkezvén ifju feleségéről és árvakul hagyván három kis leányát. Senki sem tudta hova lett, az asszony egy darabig siratta, talán meg is gyászolta, de aztán annak rendje s módja szerint elválasztatta magát a nyomahire veszett Vietortól, annyival inkább, mert nem akarta elszalasztani az esetleg kínálkozó szerencsét. Ez kínálkozott is Sz. Molnár Albert személyében, a ki 1608-ban fogad kosztot Kunigunda asszonynál több egyetemi hallgatóval, köztük magyar ifjakkal együtt. Nagyon izes lehetett a még fiatal szalmaözvegy főztje, mert Szenczi Molnár annyira megszereti, hogy inkább nőül veszi az asszonyt, mint sem a főztjétől megválják. 1611 őszén üli lakodalmát, a melynek alkalmára minden magyarországi jóbarátja, de kivált német tudós ismerősei nemcsak levélben fejezik ki jó kívánataikat, hanem üdvözlő versekkel, epitháliumokkal is elárasztják, melyeket jó Szenczi Molnár Albert gondosan megőrzött és elrett albumába; úgy látszik a felesége hozományában e költemények voltak a legértékesebb holmik.

Már rég férj és feleség voltak, Kunigunda asszony, a hozott három lányon már két gyermekkel is megajándékozta, midőn egyszer csak hír jő az eltűnt Vietorról. Maga irt levelet jó messziről Szalonikiből, a hol nem hívják már Vietor Konrádnak, hanem Pardó Mózésnek, mert vallásos kétségei, kivált a szentháromság titka elűzték hazulról, elhagyatták vele családját, tanári állását, el még keresztyén hitét is és fölvetették vele annak rendi s módja, illetve rituáléja szerint a zsidó vallást.

Ez a hír azonban nem zavarta Sz. Molnárék családi boldogságát. Nem változtatta meg a mi jámbor szívű

tudósunknak, ideális lelkű költőnek szerelmét Kunigunda asszony iránt, a kinek kedvéért, egyszer, mikor legjobb dolga lehetett volna, hazáját is itt hagyta, a ki miatt továbbra is egész vénségéig bujdosó marad. Ime így játszott bele Szenczi Molnár Albert sorsa alakításába egy nő, ime a vándorlasi vágyon, a tudomány-szomjon kívül egy asszony szerelme is hozzájárult ahhoz, hogy Sz. Molnár örökös nyugtalanságban, folytonos zaklatásck, anyagi vesződések között töltötte életét, azt is legnagyobb részben külföldön, hogy csak meghalni jött haza, hogy teljes mértékben ráillett egy bujdosó kortársának, a Gyulafehérvárt tanárkodó német tudósnek Bisterfeldnek epigrammája:

„Múzsza kegyelt, nem a sors; a német föld ada otthont
S a haza énnékem számkivetés vala csak.“*

* * *

Rajtunk, késő utódokon áll e keserű kijelentést, egyszermind bántó szemrehányást megcáfolni; tegyük, a mi az élőnek nem volt, a holtak igazi hazájává a magyar földet; újítsuk föl emlékét szerető gonddal mentől gyakrabban s övezzük a mély hála és őszinte kegyelet érzéseivel minden gyöngői mellett is Sz. Molnár Albertet, a vándortudóst, a bujdosó költőt, mert ő a mi legelső nyelvtudósunk, ő a mi legnagyobb vallásos költőnk.

Kardos Albert.

(V é g e.)

* Eredetiben: Musa mihi favit, sed non Fortuna; fuitque Teutonia auxilium, sed Patria exilium.

gyeliom a szívek és velők mélyéig hatott. Kifejté a szónok az ő kedves vonzó előadásában azon elveket, melyek őt irányítani fogják, melyekkel hűveinek s embertársainak boldogságát munkálni kívánja.

Igazán szép és magasztos munka vette kezdetét ez új ponton ez ünnepély által. Egyházi és nemzeti szempontból egyaránt magasztos munka. És az új lelkész az ő egyéni jeles tulajdonaival biztos garancia a jövő munkáinak iránya és azoknak sikere iránt is.

Adjon is a kegyelem Istene neki erőt az ő működésében; és áldja meg azokat, kik e gyülekezetért már eddig is sokat munkáltak, kik között hadd eme jem ki egyházmegyénk nagy tevékenységű gondnokát, *gróf Ráday Gedeon* ő méltóságát és *Darányi Ignác* földm. miniszter ő excellentiáját. De mint ilyenről hálásan emlékszik a gyülekezet esperes úrról és az ő lelki ügyeit eddig vezetett *Szóllósi Imre* bodófalvi lelkészeiről is.

Az új lelkész hűsége, tevékenysége, lelkesedése bizonyosan megeselekszi itt mind azt, mit ez új ref. magyar gyülekezet teljes megszilárdulása, s nagy hivatásának betöltése megkíván. Az első nap nyert szép diadala, a jövő napok és évek sok diadalának is záloga előttünk.

N.-Kikindán, 1898. jun. 15.

Fekete Gyula.

Az egyházi fegyelemről.

(Felolvastattott a „Tiszavidéki lelkési kör” 1899 május 8-án, Istvándiban tartott értekezletén.)

(Folytatás.)

Másik igen nagy akadálya az egyházi fegyelem gyakorlásának: presbyteriumaink általános alacsony színvonala. Az alacsony színvonalat nem annyira *intellectualis* értelemben akarom véteni (bár azt hiszem, e tekintetben sem igen messze járnék a való igazságtól), hanem sokkal inkább *morális* mértékül. Hagyján még ott, hol népesebbek egyházaink: ezer, több ezer lelket számlálók; mert ily helyeken csak inkább meg lehet válogatni: kit és kit ne ültessünk abba az előttem oly szép presbiteri székbe? Ily helyeken mégis csak inkább akad tisztos értelemben vett, igazi „haute crème”, a melyet példaadóul, útmutatóul, vezetőül s ha kell, ítélőbíróul állíthatunk a nagy közönség, az egyházi gyülekezet színe elé. Noha — a mennyire ismerem az életet — tudom, hogy még népesebb helyeken sem mindig a legtisztességesebb elem kerül az egyház élére; sőt nem egyszer az utálatos politikai pártüzelmek, a családi firól-fíra folytatott torzsalkodások, vagy az anyagiaknak egyes kezekben egybehalmozódása s nem a kifogástalan jelleműség, a teljes megbízhatóság, a szegényesebb köntös alatt dobogható nemesebb szív és vallásosabb lélek vezérlik a választókat s állítanak egyházaink élére „előljárókat”. Mindez, tudom, hogy így is történhetik népesebb egyházainkban; de hát kisebb 6—5—4—3—200 lelkes egyházainkban kikből alakul meg a presbiterium rendszerint? Azokból, a kik közül „választani” a szó teljes igaz értelmében a legtöbbször alig-alig lehet. Készséggel koncedálom, hogy ily kisebb helyeken is van akad ottan-ottan egy-két áldottabb lélek, nemesebb szív, a kiket mindig szíves-örömmel látnánk a presbiterium kebelében, ha talán értelmi képzettségök nem is valami nagy, sőt alant maradó. De nem megtörténik-e ezekkel akárhányszor, hogy éppen azért, mert *olyanokul* ismerik őket, egyes szájások után menve, nem választja be a gyülekezet? A hangadó rendszerint egy-egy olyan a milyen úton-módon megvagyonosodott,

vagy már vagyoniilag züllésnek induló egyháztag. Céljai és eszközei a legellentétesebbek az egyház céljaival és eszközeivel. Mindenképpen csak azt hangoztatja, hogy: „majd ő mutatja meg a papnak, így — úgy!” Terrorizálás, szidás, holmi kis előnyök kilátásba helyezése, korecsmi fraternizálás vezetőivé teszik a gyülekezetnek s vezérlete, parancs-szava szerint alakul a „tisztelt presbiterium”.

De legyenek kivételek, a hol nem így alakul meg az egyház vezetésére hivatott testület; kis egyházainkban, a hol rendszerint oly nagy a földhöz ragadtság, a paupertás; mikor fogunk oly emelkedett gondolkozású és érzésű presbiteriumokra találni, a melyek az egyház-fegyelem körébe eső subtilis dolgok iránt érdeklődnek? a melyek orvoslásra váró sebül ösmernék föl a már annyira megszokott perversitásokat? Hiszen a nem oly kényes természetű dolgokra sem szívesen ajánlják már magukat, t. i. az egyház anyagi ügyeinek a gondnokkal vállvetetten munkálására; hát még a magán-, a családi életet mélyebben érintő, az egyesek hiúságát oly annyira sértő morális élet fejtegetésére hogy vállalkoznának jó kedvvel. Annál is inkább, mert egyes kis egyházaink át és át vannak szöve, egybe vannak fűződve a sógor-sági, komasági, rokonsági, szomszédsági s anyagi, gazdasági viszonyok száz és száz érdekszálaival, s ezeknek megbolygatása, szétszakgatása nem várható egy könnyen olyan emberektől, a kik magasabb, ideálisabb érdekekért áldozatokat hozni éppen nem szokták meg. Ez is persze nagy nehézség.

Mindennek dacára én nem adom fel az egyházi fegyelem gyakorolhatóságát; nem, mert nem tartom általában javíthatatlanoknak a viszonyokat e tekintetben sem. Véglegelhetig hinnünk kell az emberiség tökéletesedésre hivatott voltában s e hittel a jobb jövő érdekében munkálkodnunk. Arra is kell tehát — a magunk erős megfegyverezése mellett — törekednünk, hogy a hol nincs, velünk együtt harcolni kész munkatársakat neveljünk Isten országa dicsőségére.

De van még más akadály is az egyházi fegyelem gyakorlásának útjában. És ez: *az úgynevezett világi uri, vagy nadrágos elemnek a példaadásában, gondolkozás, érzület és életmódjában gördül útunk elé.*

És e pontnál igen-igen kérek mindenkit, különösen a szívjóságuknál, nemes lelki tulajdonságaiknál fogva általunk szeretettel karolt, nagybecsülésünkben részesített világi hitrokonainkat, nehogy félre értsenek. Az ő tisztos magatartásuk, nemes példákkel teljes életük mindenkor vezérlő fáklyaként loboghatna népünk zöme előtt. De fájdalom, ha példa kell neki, nem ő reájok tekint, hanem mindig azoknak az életére, a kiknek erkölcsileg tisztos tetteiből könnyű szerrel kihimezheti saját romlottságának fügefalevelét. És midőn én itt a világi uri, vagy nadrágos elemre, mint az egyházi fegyelem gyakorlásának egyik szintén erős akadályára mutatok, nem is csupán a saját kálvinista egyházunk tagjait akarom érteni, hanem egyáltalán vallásfelekezeti különbség nélkül mindazokat, a kiket a roszban követni, a jóban föl sem venni igyekszik népünk. Mert az aztán teljesen mindegy annak a rövid látó népnek: akár pápista, akár orosz, akár zsidó vallású, ha egyszer saját hibáinak takargatása végett bátran, vakmerő szemérmertlenséggel hivatkozhatik a példaadására. Am nyilván tudom és lélektanilag igen-igen könnyen is igazolható, hogy még is legnagyobb mértékben hat egyházunk tagjainak zömére destructive, ha éppen saját egyházunk magasabb képzettségű, előkelőbb társadalmi állású, vagy legalább nálánál vagyonosabb tagjaitól látja a rosz példát.

Hej ha mind megannyi *Ritoók Zsigmondok, Farkas Antalok, Szilassy Aladárok, Hegedűs Sándorok, Hajnal Istvánok, Újfalussy Bélák* s hála Istennek itt hirtelenében még föl nem számlálható férfiak volnának világi uraink, de megváltozhatnak könnyű szerrel egyházunk ábrázata! Dehát sajnos! egy némelyiköknek *gondolkodás módja*: emelkedni ha lehet az egyházi rangfokozatok lépcsőjén . . . egyébként még akkor is előbbvaló az agár, a ló, a szeszes ital, a kártya, a szabad szerelem, *Erzületük?* A maguk fajtájú urak társaságában igenis mindenha jól érzik magokat, mégha azok kártya, cigány és céda nők társaságában elpoesékolva vagyonukat az állam, vagy vármegye kegyelméből tengetik is frivol életüket. De annak az egyháznak a napszamosai — a lelkész és tanító iránt — a melynek összes terheit nagy előszeretettel óhajtanák a földhöz ragadt parasztság nyakába sózni, míg ők az első székeket nagy uri göggel vallják magokénak a templomban, ha éveken át nem is törlik le azoknak porát, annak az egyháznak a napszamosai iránt egy szemernyi beusó igaz érzéssel nem éreznek — ha csak udvari bolondokul nem aljasítják magokat — magasabb érdekeit föl nem fogják, sőt ha alkalom nyílik reá, a legpimaszabb utcai szájhósszal egy követ fúnak csak azért, hogy az egyház ügyeit előbb ne mozdíthassa az egyház első, hivatott lelki vezére a pap. *Életmódja*, folyvást megválhatlan tisztelet és becsülés az arra méltán rászolgáltaknak, *életmódja* és pedig valláskülönbség nélkül tessék érteni egy nagy részöknek valóságos sybaritai.*

Anyagi belyzetük előnyeit a legtöbbször csak a has, a torok és az állati élvezet kielégítésére használják. Szidalom és undok szavak ajkukon alárendeltjeikkel szemben; a föld népe iránt teljes megvetés; de kéjes vadászás egy-egy formásabb pórnő után. A családi élet szentsége előttük nevetséges semmi. A hitvestárs úgy szólván csak „társadalmi decorum“ a maitresssek mellett nem is említhető. Házasságtöréseket lelkiösmereti furdalás nélkül visznek végbe. A nőknek általában csak annyi becsük és értékük van szemökben, mint a felöltőnek, vagy a fővegnek. Váltakoztatják őket egyremásra, mint a lovaikat. Közhely, nyilvánosság, vagy magán szűkebb kör: arcátlanul beszélnek el utálatos kalandjaikat, a napi sajtó gondosan összeszedi s világgá kürtöli a szerinte pikánsabbakat. És mi szemben az így látott, híresztelt és tapasztalt perversus példákkal hozzá fogjunk az egyházi fegyelem gyakorlásához!! Hiszen egyházunk alsóbb rendű tagjainak bármelyikét vonjuk felelősségre valaminemű erkölcsi botlásért, ha papra nem hivatkozhatik, ha a presbyterium tagjai ellen nem tud, vagy nem akar kiáltani semmit, hát mindjárt kész azzal takarózni; „Hm, engemet megláttak, engemet kérdőre vonnak; mért nem tudják meglátni, mért nem merik kérdőre vonni ezt vagy azt az urat?!“ S éppen magamnak volt esetem, hogy mikor a bukni indult nőt megmenteni akarva jóakarátulag közbe léptem: még ostoba hozzátartozói kiáltották legnagyobb torokkal: „Hát a nagy urak nem azt cselekszik!? Heccegi, grófi asszonyokat szöktetnek meg, a kutya se ugatja meg őket; az én leányomat meg ehinni szövé teszik. Kezdjék az urakon!“

Ime, ily roppant nehézségeket gördítenek lelki gondozásunk útjára az úgynevezett intelligentiának feslett életű tagjai. Nagy és mély az a seb, mely ezen az úton esik egyházunk testén s bizony-bizony ha kimet-

széséről vagy orvoslásáról nem gondoskodunk: egyházunk életfája a legnagyobb erőfeszítéssel végzett öntözgetés dacára, a közérkölesiségnek fájdalom immár lekorhadtt nem egy tisztos oszlopzata után elsorvad, erőtlenné válik.

De félre a csüggetésséggel! Én ebben az irányban is jobb jövőt remélek. Végtere nincs oly mezeje a közéletnek, a hol a nagyon is előre tolakodott corruptio nyomában üdvös reactio ne keletkezzék. Én ugyan melegen óhajtom, hogy világi jobbaink — inter et extra nos — azzal a nemesebben érző szívvel s azzal a fenköltebben gondolkozó lélekkel, mely sajátjuk, a magok spharájában hova-tovább mind jobban fojtsák vissza azt az egyház és erkölcs ellenes áramlatot, mely hol tudatosan, hol a teljes megfélemezés föl sem vevésével indult útnak s borítja szennyel, iszappal egyháztársadalmunk pompázó virágokban különben sem gazdag mezejét.

S van is reményem, hogy világi jobbaink mindinkább nagyobb kedvet éreznek magokban sikra szállani egyházunk fentartása érdekében s nem csupán a közigazgatási sablonban vesznek részt active, hanem a mélyebben evesedő sebek orvoslásáról is gondolkodnak. Annál fogva is, bár súlyos, nehéz akadályokról emlékeztem, ezt éppen nem azért tettem, mintha vissza akartam volna magunkat riasztani az egyházfegyelem gyakorlásától. Ellenkezőleg. Ugy tartom, hogy minél komolyabb, minél életbevágóbb cél kiviteléhez kezdünk, annál szükségesebb eleve megösmernedni az elénk gördülhető akadályokkal, nehézségekkel, hogy azokra bukkanván vissza ne riadjunk, talán már útunk kezdetén mindjárt, hanem fölkészülve várjuk azokat s a leküzdésökhöz gyűjtsük erőinket. Tehát a mondottak után is vallom, hogy az *egyházfegyelem gyakorlásától nem szabad nekünk visszariadni.*

Ha nem szabad: *milyen norma szerint történjék az, milyen keretben mozogjon a mi egyházi fegyelmünk?* Ez a nem könnyen megoldható kérdés, ez a nehezen megtörhető dióhéj. Volnának, a kik beérnék holmi szelid, kenetes eljárással; volnának, a kik szigorúbb rendszabályt óhajtanak, s kivált az egyházpolitikai törvények életbeléptetésével a gyermek eligérésre, felekezetenélküliségre, az elszaporodott concubinatusra, a gyakran előforduló házasságtörésekre, nős paráznaságra tekintettel erős retorzionális rendszert kívánnak. A szelidebb eszközöket óhajtok meg éppen ezektől a rigorozus szabályoktól féltik egyházunkat; azt mondják: „nem az elriasztásra, hanem a javításra kell törekednünk“, — „tehát nem szabad oly fegyvert fognunk kezünkbe, melynek használatát akár a szt. írásból igazolni, akár egyházi törvényünkkel összeegyeztetni nem tudnánk. Az a sok Scylla és Charibdis, mely különösen az egyházi fegyelem gyakorlásánál a különféle egyházak és szekták lélekalálászata, az új egyházpolitikai törvények által megengedett felekezetenélkülivé lehetőség alakjában körülvesz bennünket, nagy óvatosságot parancsol.“ (Gergely-, Szel-, Sátor-féle tervezet indokolása.) Ennek az iránynak bódoltak némelyek éppen a mi egyházmegyénk lelkészei közül is akkor, midőn e mi lelkészi körünk — ha jól emlékszem — a botpaládi értekezleten bizonyos határozott föllépést contemplált és inaugurált az egyházunktól divergáló, vagy egyházi ténykedéseinket ignoráló egyháztagokkal szemben. De hogy a mi lelkészi körünk már akkor sem helytelenül gondolkozott és ítelt e dologban, mutatja az, hogy azóta Isten tudja hány hang emelkedett ugyanazon hurokat pengetve, minőt mi pengettünk botpaládi értekezletünkön. Fölöttünk siettek némelyek pálcát

* Aczél Béla báró s dr. Kenedy Géza csak imént feszegették, a budapesti közönség előtt.

törni; adná Isten, hogy mi törhetnénk össze mielőbb mindennemű egyházfegyelmi szabályzatot, mint szükség-telent. De sajnós! nagyon is égető szükségünk volna igazán üdvös irányban vezérlő Ariadne-fonalra. Hát keressük.

En részemről azt mondom, hogy az a fölöttébb való nagy óvatosság juttatott bennünket most is már abba a helyzetbe, a melyben vagyunk; és az a nagy-zoló liberálizmus, mely szent riadalommal fordul el az egyházi téren minden szigorubb rendszabálytól. Szeliden simogató kézzel — elhiszem — megszelidíthető egy-egy *oroszlán*, de egy száz és ezer fejű *hydra* nem. S oda, a hol fegyelemről van szó, bizony zabla kell és korbács és nem mézes madzag meg vajjas kenyér. Nem azt jelenti ám azért az, hogy középkori pápákka legyünk s hogy *Torquemada Tamással* vért szomjazzunk. Oh nem! Jóravaló kocsis kezében a gyeplő és ostor nem a lovak *kinzatasára*, csupán *mérsékelt, szabályos menése* végett használtatik. És hát a mi egyetlen fundamentumunk, a biblia is nyújt elég szigorú eszközöket, csak ne hunyjunk szemet előttük. Az a korbács, mely egykor a jeruzsálemi templomban szelid lelkű megváltónk kezében suhogott: mindig *emblemája* marad a kellő időben és helyen joggal alkalmazandó egyházi fegyelemnek. Hogy egyházi törvényeink mennyit engednek meg: hát erről még pár szóval hátrább szólok.

S ha még példa sem volna előttünk, frappans példa, hogy a szigorubb rendszabály *egymaga nem desolálja*, sőt *conserválja* az egyébként nagy világ-ámitás abroncsával körül foglalt óriási corpust: hisz nem esodálkoznám a szelidebb hurokat pengetőkön. De hat ime, nem látnánk napról-napra: mily szívósan érvényesíti fegyelmi rendszabályait a róm. kath. egyház, hercegi palotáktól le a kunyhókig s nem törődik vele: tetszik nem tetszik! En sem féltsem egyházamat a szigorubb rendszabályok alkalmazásától. Lehet: el fognak riadni többen, százan, ezeren (nem vesztettünk már eleget éppen a sectáskodók szájából egyenesen hallott azon ok miatt, mert „hirdetik az igét, de senki sem törődik tovább vele, megtartják-e nem-e?” azaz: az egyházi életet teljes szabadjára hagytuk); de mindig többre fogom becsülni azt az egyházat, melynek tagjai kipróbált hithűségűek, mint azt az egyházat, melyhez százakat, ezreket csak a megszokás laza kötele fűz.

F. Varga Lajos.

(Folyt. köv.)

KÖNYVISMERTETÉS.

Egységes nyelvkönyvek középiskolák számára, szerkeszti *Balogh Péter*. I. Magyar nyelvtan középiskolák I. osztálya számára. Irta *Balogh Péter*, gymn. tanár. Budapest, 1899. Singer és Wolfner kiadása. I—VIII., 1—60 ll. Ára kötve 60 kr.

A mint a fentirt címből is látszik, itt egy gyűjtéményes munka első darabjával van dolgunk. A gyűjtémény címe: „*Egységes nyelvkönyvek*” s magában fogja foglalni — a könyvhöz csatolt kiadói értesítés szerint — a középiskola összes nyelvtanait. A szerkesztő előszava szerint „az Egységes nyelvkönyvek azon a didaktikai nehézségen akarnak segíteni, mely a különböző nyelvkönyvek különböző módszeréből és különböző nyelvtani rendszeréből, műszavaiból származott.” A nyelvtani rendszer, műszók és módszer tekintetében ezek az egységes nyelvkönyvek mind a szerkesztő magyar nyelvtana alapján fognak felépülni,

úgy azonban, „hogy az általános nyelvtani jelenségek egyöntetű felfogása mellett az egyes nyelvek sajátosságai is lehetőleg kiméletben részesülnek.” Ezért az általános nyelvtani jelenségeket magyarul, a közös indogermán jelenségeket latinul, az egyes idegen nyelvek külön sajátosságait az illető idegen nyelven nevezik. Az egységes nyelvkönyvek módszere egészen elemző, inductív módszer lesz, mindig összefüggő olvasmányból indul ki a nyelvtani jelenségek felfejtésénél. Minden egyes nyelvtani jelenség magyarázatának négy mozzanata lesz: Kiinduló pontul szolgáló mondatkák, ezek feldolgozása, a nyert szabályok összefoglalása és a begyakorlás. Az egységes nyelvkönyvek szerkesztőjének felelőssége csak a módszerre és a nyelvtani rendszerre terjed ki, ellenben a nyelvtani anyagért egyedül a szerző felelős. A kiadói értesítés szerint a latin nyelvtant Rácz Soma, a német nyelvtant Timár Pál gymn. tanárok írják.

Ime az egységes nyelvkönyvek rövidre foglalt prospectusa. A grammatika tanításával foglalkozó középiskolai tanár tudja csak igazán méltányolni azt a törekvést, mely e tervezetben kifejezésre jut. Mert hiszen a középiskolai nyelvtanítás sokat hánytorgatott eredménytelenségének egyik legfőbb oka éppen az az abnormis állapot, hogy egyugyanazon középiskola növendéke is anynyi rendszer és módszer szerint tanulja a nyelveket, a hány nyelvet tanul, aminek eredménye a mi hydra fejű grammatikai irodalmunk miatt a nyelvtani kategóriák összekavarodása a növendékek fejében. Ezen a bajon igyekezett segíteni debreceni főgymnasiumunk tanári kara is, mikor legközelebb az egységes nyelvtani műszók táblázatát elkészítette; de gyökeres orvoslást csakis az egységes nyelvtanoktól lehet rémélmi, még pedig úgy, a hogy azt Balogh Péterék kitűzték: a magyar nyelvtan hegemoniája alatt. A magyar nyelvtannak és az indogermán nyelvtanoknak — maguknak a nyelveknek élesen kidomborodó különbségeik mellett is — lehet egyenlő a rendszerük és módszerük, s ha ez az eset áll fenn, végtelenül megkönnyebbedik a grammatikai tanítás. Ha a növendék a magyar nyelv analitikus és szintetikus begyakorlása után a magyar nyelvtannal megegyező rendszerű és módszerű könyvekből tanulja az indogermán nyelveket, megmenekül attól, a mi eddig a legnagyobb teher volt rá nézve: a különböző nyelvek különböző rendszerének és módszerének elsajátításától s tisztán az idegen nyelv sajátosságainak megtanulására fordíthatja ügyis nagyon kiszabott idejét. Amellett mélyebben fog betekinteni a nyelv szellemébe. Az egységes rendszer minden magyarázatás nélkül felfedi előtte, hogy a legkülönbözőbb nyelvekben is az alapjában egy és ugyanazon emberi lélek nyilatkozik meg; hogy a különböző nyelvek az alapjában egységes emberi léleknek csak különböző eszközöket használó tolmácsai. S ennek a felismerése rendkívüli vívmány a tanulóra nézve; meghozza kedvét a tanuláshoz, megkönnyíti feladatát s ezzel biztosítja az eredményt. Valóban az egységes nyelvkönyvek középiskolai nyelvtanításunk jövőjének fenyves sikerével kecsegtetnek s azért csak a legnagyobb örömmel üdvözölhetjük a szerkesztőt és munkatársait nemes törekvésökben; meg vagyok győződve, hogy grammatikai oktatásunk eredményessé tételére ez a legbiztosabb és legegyszerűbb út, melyen egyenesen járva nagyon messzire juthatunk. Kétségtelen, hogy egységes rendszerű könyveknek egységes módszer szerint való tanításával sokkal több sikert mutathatunk fel még akkor is, ha ez egységes könyvek nem a legtökéletesebbek is; sokkal többet, mintha a legkitünőbb, de különböző rendszerű könyveket különböző módszer szerint

tanítjuk. S nemcsak a tanulóknak, de a tanárknak is nagy mértékben megkönnyebbül a feladata. Mert hiszen a növendékek a rendszert már készen hozzák magukkal magyar nyelvi tanulmányaik alapján, a feldolgozás módja is ismerős előttük s így a tanárknak feladata csupán az, hogy a készen kapott rendszer keretébe az ismeretes módszerrel az illető nyelv sajátosságait, tartalmát beillesse.

Ami már az egységes nyelvkönyvek első darabját, a *Balogh Péter I. osztálynak szánt módszeres magyar nyelvtanát illeti*, erről általában az a véleményem, hogy mindenestre sok gondolkodásnak, gyakorlattal, tisztult didaktikai észjárásnak, de mindamellett kiforratlan nyelvtani rendszernek, meg nem állapodott grammatikai gondolkodásnak a terméke. Lássuk ez állítás bizonyítékait röviden.

Módszeres nyelvtanaink felettébb különböznek egymástól egy és más tekintetben. Egyik részletesen tárgyalja az évi tananyagot s megjelöli az elemzés nevét is, míg a másik csupán vázlatot ad, az anyagnak a tanítás menetéhez szabott tartalomjegyzékszerű beosztását s a vázlat kitöltését a tanár és tanuló együttes munkájául tűzi ki. Ennek az oka az, mert még mai napig sincs eldöntve, kinek van szüksége a módszeres nyelvtanra: a tanárknak-e, vagy a tanulóknak. Épen azért egyik szerző a tanárt, másik a tanulókat tartja inkább szem előtt. S még ez megjárja. De vannak, a kik könyvükkel a tanárknak is, a tanulóknak is eleget akarnak tenni. Ez volna természetesen a legcélszerűbb, de véghez vinni nagyon bajos. A magam részéről már e lapok hasábjain is, másutt is kifejtettem, hogy módszeres könyv csakis a tanár számára való; a növendék számára maga a tanítás, az iskola tartozik módszert adni. Annnyival is inkább áll ez, mert a legismertebb pedagógiai tétel szerint ugyanazon anyag elsajátíttatására nem lehet mindenkivel szemben egy és ugyanazon módszert alkalmazni; az éles felfogású növendék előtt unalmas és neveléses az a módszer, a mit a gyengébb, fejletlenebb növendékekkel szemben, okvetetlenül alkalmaznunk kell, ha sikert akarunk elérni. Épen ezért a tanítási eljárást előre megszabni nem is lehet, mert azt mindig a tanulók értelmi fejlettsége, felfogásbeli gyorsasága, az osztály és az egyesek intellektuális színvonala szabja meg. Ha tehát módszeres nyelvtanra szükség van, az csakis a tanár számára való, a ki aztán alkalmazkodhatik a tanítás menetén növendékeihez. Természetesen e célra a mi módszeres nyelvtanaink nagyon is keveset nyújtanak, mert a tanuló kezébe kell adnunk őket s most az a divatos jelszó: keveset a diáknak, meg ne terhelje az elméjét!

Balogh Péter módszeres nyelvtana már azok közé tartozik, a melyek pusztán vázlatot nyújtanak s a mellett a tanárknak is, a tanulóknak is eleget akarnak tenni. A kik a tankönyvben a rövidséget tartják főtulajdonságnak, örömmel üdvözölhetik e könyvecskét, mely 58 lapra szorítja 21 drb. Fáy-féle mesével együtt az I. osztály nyelvtani anyagát. A tanár számára szolgálnak a tájékoztató kérdések, a tanulók számára készültek a szabályok és írásbeli feladatok. A könyv beosztása nem új, ilyen a Halász nyelvtan-é, ilyen az enyém is. A tananyag feldolgozásának stereotyp menete elég szerencsés, bár újnak az sem mondható. Új a könyv módszerében az az eljárás, hogy Balogh elemzést nem ad, azt tisztán a tanárra bizza. Helyesen. Azonban van itt egy bökkenő, a mi ezt az újítást kifogásolhatóvá teszi. Ez az, hogy Balogh Péternek még nem készült el rendszeres nyelvtana, a tanár nem ismeri az ő systemáját s így

könyvét legfeljebb önmaga használhatja sikerrel. A tanárknak, a ki valamely olvasmányt elemeztet, tökéletesen tisztában kell lenni azon grammatikai rendszerrel, melynek alapján és érdekében az elemzés történik, különben mit tartson szem előtt az elemzés végső céljául?

A mi már a nyelvtani anyagot, a szerző grammatikai felfogását illeti, arra nézve azt mondtam, hogy kiforratlan, meg nem állapított grammatikai gondolkodásra vall. Erre mutatnak a következő szembeötlőbb botlások.

A 14. §-ban az állítmány-kiegészítőt *állítmány-kiegészítő határozónak* nevezi.

A 17. § szerint az összetett mondat olyan mondat, melyben több állítmány van. Dehogy! Hát összetett mondat ez p. o.: „Átveszi a kormányt s villámsebességgel hasít előre az utazó csoport“?

Igen nagy gyengéje a könyvnek, hogy a szerző a *tempus* és *actio* között nem magyarázza meg a különbséget. Ő azon az állásponton van, hogy a *t* a mult idő jegye, táblázatában (25. lap) az *actio*-t egészen mellőzi s mégis alább már, ugyanazon §-ban, azt mondja: *várt* végzett cselekvés; mult idő is. Nem lehet tudni, mi hát az álláspontja: az *actio*-e vagy a *tempus*. Ugyanitt azt állítja, hogy a „várni fog“ alak beálló cselekvést jelöl ugyan, de a multban beálló cselekvést nem fejezi ki. Ez nagy tévedés. Ime egy mondat: Az elakadt utas azt mondta a másíknak, hogy az Isten *meg fogja áldani*. Itt mindkét mondat állítmánya mult időben van (az elbeszélő szempontjából); a mellékmondat állítmánya pedig beálló cselekvés a főmondat állítmányához viszonyítva. A mit az idők használatáról mond a 70. §-ban, nagyon erőltetett s épen megfordítva igaz. Milyen nyakatekert pl. a mult idő magyarázata:

„A mult idő (várt, kért), mely egyuttal végzett cselekvést jelöl, a mai használat szerint mindenféle mult időt: elbeszélő, folyó és végzett multat, továbbá mindenféle végzett cselekvést: jelenben, multban és jövőben végzett cselekvést egyaránt kifejez.“ S ez oda-vetett állítást nem is magyarázza; el kell hinni, hogy a mult egyuttal jelen és jövő kifejezésére is szolgál a magyarban. Bizony csodálatos nyelv ez a mienk, hogy egy és ugyanazon alakkal fejezi ki mind a három időt. S hiszi B. P., hogy ezt a tanítványa megérti? Én nem hiszem. Ellenben milyen egyszerűvé válik a dolog, ha fordítunk egyet az állításon s azt mondjuk: a *várt*, *kért* alakok a cselekvés befejezettségét jelölik, s mint-hogy a magyarban az idő kifejezésére (az elbeszélő multon kívül) külön alak nincs, ez a befejezett cselekvés a mondat értelme szerint lehet jelen mult és jövő időbeli befejezett cselekvés.

Nagyon hiányos az igeragozás is, a mi valószínűleg a szertelen rövidsége való törekvés eredménye. B. P. nem ismerteti a *v*-töveket, nem a folyó cselekvésben *sz-szel*, *sz*, vagy *d*-vel bővülteket; nem magyarázza az igeragozásnál előforduló nagyfontosságú hangtani jelenségeket. A *van* ige ragozásáról annyit mond, hogy az „némileg eltér a többi ige ragozásától“, s aztán felsorolja „főalakjait.“ De hogy mi ez eltérés oka, miben áll ez eltérés s miért főalakok a felsoroltak, arról mélyesen hallgat. Pedig jó volna egy kis magyarázatot adnia, mert a ki vele egyenlően nem gondolkodik, ki sem találja, mit gondol ő ezeket állítva.

A 87. §-ban a képzős főnevet *jelzett*-nek nevezi: szerinte: királyok jelzett főnév.

A 92. §-ban (38. lap) a melléknévi igeneveket tárgyalván ellentétbe jut egész *tempus*-elméletével, mert itt már *folyó*, *végzett* és *beálló* cselekvést jelölő ige-

nevekről beszél: itt a *t* már nem múlt időt, hanem egyszerűen perfectumot jelöl. Azt azonban nem mondja meg, hogy ez a *t* ugyanaz-e, a mely a modus indicativus-ban a praeteritumot jelöli, vagy pedig különbözik attól. Az *actio*-nak és *tempus*-nak ez az összezavarása arra mutat, hogy e fogalmaknak a magyar igeragozásban jelentkező functiojáról nem alkotott magának határozott, tiszta képet a szerző.

A 102. §-ban a birtokos jelzőről szólván ezt mondja: „a birtokos jelző rendesen rag nélkül, *néha* azonban *-nak*, *-nek* raggal használatos.” De hogy mikor van a „néha”, azt nem mondja meg. Pedig el sem lehet képzelni a tárgy iránt csak némileg érdeklődő növendéket, a ki kíváncsi nem volna arra, mikor kell hát a birtokos jelző mellett a *-nek* ragot kitenni. S a felvilágosítás elhagyása már csak azért sem indokolt, mert nagyon könnyen érthető, a gyermek előtt is világos, felfogható.

Legingadozóbb azonban B. P. a határozók tárgyalásában. Nem is említve azt, hogy 1897-ben a M. Nyelvőr VIII. és IX. füzetében egészen más határozó elméletet erősített, mint a mit nyelvtanába felvesz: magában a nyelvtanban is ellenmondásokkal, kapkodással, határozatlansággal találkozunk e tekintetben. Említett értekezésében így ír: „Csakis a „tárgyhatározó” elnevezés fejezi ki azt a logikai viszonyt, melyben e mondatrészek a cselekvéssel állanak, éppen mint a hely-, idő-, állapot- és módozathatározók. A „vonzat”, a „függő határozó”, a „képes helyhatározó” elnevezések nincsenek logikai alapra állítva, a dolog lényegét még csak nem is érintik.” (Nyőr. XXVI. 389. l.) S mégis nyelvtanában meg sem is érinti a *tárgyhatározót*, hanem (Szinyei után) képes helyhatározókról tanít.* Ugyancsak említett értekezésében még „helyzet- és mértékhatározó” elnevezésű főcsoportokat különböztet meg; nyelvtanában ezeknek már híre sincs.

Mindezek azt mutatják, hogy ezelőtt két esztendővel még más volt a nézete B. P.-nek a határozókról, mint nyelvtana írásakor; de hogy még most sincs megállapodott, kifejezedett véleménye, erre nézve bizonyosság nyelvtana.

A 112. §-ban a határozót következőleg definiálja: „A határozó az a mondatrész, mely a cselekvés *körülményeit*, u. m. *helyét*, *idejét* és egyéb *módozatait*, néha pedig a cselekvő v. szenvedő személynek v. dolognak az *állapotát* határozza meg. Megkülönböztetünk: *hely-*, *képes hely-*, *állapot-*, *idő-* és *módozathatározót*.” (44. lap.) Ugyanez a meghatározás olvasható a 12. §-ban (6. lap) is, csak hogy itt még az osztályozás elmarad. Az idézett definitió a hozzáfűzött osztályozással sincs kellő összhangban, mert az osztályozásban van egy olyan csoport, amely a definitióból nem következik (a *képes helyhatározó*.) De ellentétben áll ez a meghatározás a nyelvtannak az egyszerű mondat tagjairól szóló összes többi §§-val. A 62. §-ban ugyan is az állítmányról, illetőleg az igei mondatrésztől tanítja, hogy annak bővítője a mondat tárgy és a határozók. A többi névszói mondatrészek tárgyalásánál (alany, tárgy, birt. jelző) azonban sehol sem említi, hogy azoknak is lehet határozó bővítője. Már pedig a 112. §. idézett definitiójából az következik, hogy lehet. Mert hiszen ha a határozó „néha a cselekvő v. szenvedő dolognak és személynek az állapotát is” meghatározhatja, akkor a névszói mondatrészeknek is kell

* Érdekes tudni, hogy Szinyei újabb kiadású nyelvtanába B. P. említett értekezése nyomán felvette a „tárgyhatározót”. Nyilván a kölesönt akarta neki B. P. visszaadni. G. I.

határozó bővítője lenniök. Persze ezt a világos következtetést B. P. épenugy nem tudja belátni, mint azok, a kik után indul. — Igazán tisztában kellene már legalább annyival lenniök, hogy a határozó csak igei mondatrésznek lehet bővítője s így az „állapot-határozó” elnevezés lucus a non lucendo. Hiszen igaz, hogy p. o. ebben a mondatban: *a csikó szabadon van* (52. lap II. a.) a „szabadon” határozó az alany állapotát is jelöli, de első sorban az állítmány módját határozza meg. Figyelje meg csak B. P. önmagát, mikor ezt a mondatot elemezteti, micsoda kérdésére felel a növendék a szóban forgó határozóval? Nemde az állítmányt kérdezi, mikor a határozó hovatartozását meg akarja állapítani? Azt kell kérdeznie: *hogyan*, vagy: *milyen állapotban van* az alany? S ha így kérdezi, lehet-e kétség az iránt, hogy a felelet az alany létezésének *módjára* ad világosítást. Az aztán egészen mellékes, hogy ez a mód az alany, vagy valamely más főnévi mondatrész állapotával van meghatározva. Épen azért az a megkülönböztetés is, amelyet B. P. az állapot-határozók között tesz, egészen jogosulatlan (124. §. 1., 2.), mert a két csoport közt semmi különbség nincs, s a második csoportról már B. P. maga is kénytelen beismerni, hogy az inkább módhatározó.

Van aztán neki egy határozó csoportja: *a módozathatározók*, a melynek, hogy miért van ez a neve, kifürkészhetetlen titok. Maga B. P. nem magyarázza sem itt, sem említett értekezésében, hogy miért kell az ok-, cél-, eszköz-, mérték- és társhatározóknak ezen gyűjtő főnév alá foglalattatniok. Nem egyéb ez, mint Simonyi nyelvtanának régebbi kiadásában a körülményhatározó, melyet azonban Simonyi újabban maga is feladott, de B. P., — ő tudja miért — jónak látta egy semmit mondó név alatt ismét feltámasztani. — Nyilván azért, hogy az előszóban elmondhassa: „Legtöbb önállósággal a mondatról, főleg az ige szerepléséről, *továbbá a határozókról szóló részeket dolgoztam föl*.” Mert egyébutt az önállóságnak semmi nyoma, ebben pedig nincs köszönet.

Legérdekesebb az ő önállóságának, határozatlanságának, ingadozásának bizonyítására az a tény, hogy bár definitiójában tisztán logikai kategóriákból indul ki, táblázataiban és az egyes határozó-fajok tárgyalásában fő osztályozási elvül mégis az én lélektani alapon álló osztályozásomat fogadja el; elfogadja ezt minden megjegyzés nélkül a terminus technicus-sal együtt, holott az én határozó rendszerem bírálatában (Nyelvőr XXVII. 49. s. köv. II.) erősen kikel ellenem s állításomat citálva így kiált fel: Tant de bruit pour une omelette! É bírálatban kifogásolja az én „folyamathatározó” elnevezésemet is (Nyelvőr XXVII. 53. l.) s mégis átveszi az átvétel megemlézése nélkül. — A táblázat alapján az én táblázatom s épen azért egyáltalában nem illik az ő tárgyalásához, melyben az *eredet*, *folyamat* és *vég* csak mint mellékes, másodrendű fogalmak szerepelnek, míg a táblázatokban azok alkotják a főcsoportokat. — Mindezeket csak a történeti igazság kedvéért hozom fel s nagyon örvendek, hogy a gyakorlatban közeledünk egymáshoz.

Még egy megjegyzésem van. Balogh Péter nyelvtanának — meggyőződésem szerint — általában nagy hibája a szertelen rövidsége való törekvés. Legjobban kitűnik azonban ez a szóképzésnél. A szóképzés alapos ismeretének jelentőségét csak az nem látja be, a ki több nyelv párhuzamos tanításával lélekből nem foglalkozott. Épen azért annak részletes, a képzők jelentéstani functióját szemelőtt tartó tanítása elengedhetetlen kö-

vetelmény már az I. osztályban. Mert hiszen másutt már nem lesz rá alkalom, hogy a példák özönén szemléltessük a képzők jelentés-áryaló, fontos szerepét.

Mindent összevéve az a véleményem, hogy a Balogh Péter határozatlan grammatikai rendszere nem mondható szerencsés kalauznak az „Egységes nyelvkönyvek“ élén.

Dr. Gulyás István.

A D A T O K

a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez.

70. A nánási ev. ref. egyház történelme.

(Folytatás.)

A papok tekintélyét annyira aláásó papmarasztás ezen korszakban még mindig szokásban van. Minden évben decz. 26-án a hadnagy kérdést tesz, hogyha valakinek: „a tiszteletes praedicatorok, vagy más egyházi szolgálatban levő személyek magok viseletök eránt valami olyas kifogások vagy ellenvetések volna, mely azoknak vagy meg nem maraszthatásokat vagy megszólíthatásokat vonhatná maga után“¹ — azt adja elő.

A papmarasztás utolsó nyomát a nánási egyházban a jegyzőkönyvek szerint 1828-ban találtam. Ettől fogva, úgy látszik, hogy eltűnt.

A papok fizetése gyenge volt. A mult századbeli javadalmazáshoz képest hanyatlás. Az ország pénzügyi bukásához járul, hogy a jelen század huszas éveiben: „az életnek is becse veszett“². Ezért a papbért készpénzben 30 váltó krra, életben pedig egy véka gabonára és egy véka árpára felemelik. 1827-ben a papok azt kéri az egyháztól, hogy pénzbeli fizetésüket állítsák vissza úgy, mint az 1799 előtt volt 150 conv. forintban.³ Hosszas sürgetés után 1828-ban csakugyan megszavazták, hogy az értéktelen papirpénz helyett ezüstben fizessék a papbért.⁴

Az egyház kezdi méltányolni a lelkészek jogos panaszát és 1840-ben javítja a papok fizetését, elhatározza, hogy egyik-egyik pap fizetése lesz: készpénz 160 forint pengő pénz, 30 köből rozs, 20 köből árpa, 6 öl tűzifa, 25 font faggyu, 1½ telek után való ugar földek réti kaszálóval és minden járandóságával, 15½ köblös szállásföld, mindenik paróchiához egy-egy szérüs kert, továbbá a kánon szerinti stóla.⁵

Ugyanekkor indul meg a mozgalom arra nézve, hogy a papok özvegyeiről és gyermekeiről gondoskodjanak. Szoboszlai Pap István megható hangon írja le egy körlevelében a lelkész eddigi sorsát: „minden helyzetbelinek van szükség esetre egy utolsó menet helye, marad egy segedelem forrása: lehet koldus! A lelkipásztorra nézve másképen vannak mindenek. Ő előtte ama utolsó kuffő sines nyitva, neki koldulni nem lehet, nem szabad!“⁶

Egyházak és magánosok méltányolva a nemes eszmét, megindul a mozgalom a papok özvegyeiről és árváiról való gondoskodásra. Ugy hogy már 1843-ban felállították az alsó-szaboles-hajdukerületi özvegyi és árva-gyámintézetet.

Az 1848-iki szabadelvű törvények hivatva lettek volna arta, hogy szegény papjainkat fokozatosan fel-

mentsék az anyagi gondok alól. 1849-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter értesíti az egyházakat, hogy azon lelkészek fizetését, a kiknek legalább 300 forintnyi fizetésök nincsen, ki fogja pótolni és ezen célból elrendeli a papi fizetések összeírását.

A sors könyvében azonban nem úgy volt megírva, hogy a szegény református papra szebb jövő derüljön!

Az egyháznak mostoha anyagi viszonyai miatt sokszor kitör a keserűség a vezető férfiak szívéből. A lelkész 1846-ban az egyháztanáchoz benyújtott emlékiratában mondja, hogy: „megtörtént, a mi tán ezen egyháznál soha, hogy a hivatalnokok fizetésére, az épületeknek eikerülhetetlen igazítására költség az egyházi pénztárban egyáltalában nem találtatott.“ Adóssága is van az egyháznak. Javasolja tehát, hogy először is a kint levő egyházi adót szigoruan hajtsák be. (Csak 1841/42—1874/75-ig maradt kint összesen 715 köből rozs. 702 köből árpa és 2410/30 frt). Továbbá elkerülhetetlen az is, hogy ne személyenként, hanem birtok arányában történjék az adózás. Utóbbi azonban még ez idő szerint nem tartja kivihetőnek, tehát indítványozza, hogy a gazdagabbak önkéntesen ajánljanak meg nagyobb adót, melynek maximuma 4 frt volna, a szegényebbeknél pedig az adó minimuma 30 kr. lenne.¹

Az önkéntes adakozás csakugyan megindul, teljesebben nem orvosolja a bajt, de mindenesetre javít azokon. Megtörténik sokszor, hogy az adó behajtásához polgári hatóság igénybevétele szükséges. 1839-ben elhatározzák, hogy a kik egy évi egyházi adóval tartoznak és nem akarnak fizetni: „azok birói hatalommal megarestomoltatnak és egész tartozásokig exequáltatnak“.²

1841-ben elhatározzák, hogy az egyháziaknak fizetést adnak, hogy az egyházi adót annál nagyobb szorgalommal hajtsák be, de 1844-ben belátják, hogy: „az egyháziak hivatásoknak megfelelni határozott fizetés mellett se lehettek képesek“.³ Tehát ismét fizetés nélkül választanak 4 egyháziat és ismét a polgári hatóság segélyéhez folyamodnak. 1845-ben pedig, mivel: „a belső hivatalnokok még a mult évről nagy részben fizetetlenek“, az egyháziak kötelességévé teszik, hogy a szükségletet magukéból fedezzék.⁴ 1825-ben meg a kurátor fizet be nem hajtott egyházi adó fejében 50 rh. forintot, reducalt összeget: „cassae restantia fejében“.⁵ A rossz anyagi viszonyoknak sok okai közül nem utolsó az adó rossz kezelési módja sem. Megtörténik, hogy az egyházi hivatalnokok csak 3—4 év mulva számolnak. 1825-ben például 1820-tól fogva számolnak a kurátorok bevételeik és kiadásairól.⁶ E mellett sok egyháztagot kénytelenek felmenteni az adó alól, mert úgy is bevehetetlen.⁷ Mäskor meg az történt meg, hogy: „mivel kevés buza termett“, a buza helyett tengerit vagy árpát fizetni szabad volt.

Dacára ezen mostoha anyagi viszonyoknak, az egyház folytonosan segíti a bozza segélyért folyamodó egyházakat. 1826-ban 60 váltó forinttal segíti a pesti egyházat.

1848-iki kimutatás szerint volt az egyháznak 9½ telek földje réti jövedelmeivel együtt. Malmok, szőlők ára tükere fordítatván, ebből van tükepenze: 2506/20 vft. Kegyves hagyományokból 4000 frtja. Ágyérből be-

¹ Egyházi levéltár 1846/3.

² 1839/15. U. o.

³ Jegyzőkönyv I. 1844. jun. 19.

⁴ Jegyzőkönyv I. 1845. jan. 15.

⁵ Egyházi levéltár 1825/6.

⁶ Jegyzőkönyv II. 1825. ápr. 17.

⁷ U. o. 1847. aug. 8.

¹ Jegyzőkönyv I. 1824. decz. 26.

² U. o. 1826. július 27.

³ Levéltár 1827/1.

⁴ Jegyzőkönyv I. 1828. decz. 26.

⁵ Jegyzőkönyv I. 1840. febr. 7.

⁶ Futó levelek 1839. okt. 4.

jön 94830 vft., 474 köből és 1 véka rozs, ugyanannyi árpa. Hirdetésekből 1357 $\frac{1}{2}$ vft.

A lelkek száma a nánási ref. egyházban 1848-ban összesen 12,541 volt.¹

A mi az erkölcsökre való felügyeletet illeti, a jelen század elején ez lazult. Ennek az erkölcsök elvadulása lett a következménye. Innen magyarázható ki, hogy 1839-ben szigorú törvényeket hoznak be az egyházi fegyelem kezelésében. Ismét megkezdik, hogy békétlenkedő házastársakat összebékítsenek, meg hogy templomba járásra kényszerítsék az azt elhanyagolókat.

Az idők azonban megváltoztak. Sokan már nem akarnak engedelmessé válni az egyházi fegyelem felélesztéséből származott zaklatásoknak és egyszerűen nem jelennek meg a presbiterium előtt. A presbiterium ezek ellen a hajdukerülethez folyamodik, de hasztalanul.²

Az egyháznak a hívekről való atyai gondoskodására a híveknek már nincs szüksége, de terjed is az egyház iránti közönyösség napról-napra.

Mégis talán „rég jó idők” voltak azok!

Barcsa János,
h.-nánási gymn. tanár.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Gyülekezeteink köréből.** A buzgó egyháziasság szép példáját közli velünk *Nagy Lajos* f.-bányai lelkész úr alábbi soraiban: „Nagytiszteletű Szerkesztő úr! A nemes cselekedetnek elismerése, másoknak hasonló szép tettekre buzdítása céljából hálás szívvel, örömteljes lélekkel közlöm, hogy Nagy-Bányán f. év május hó 28-án meghalt özv. *Szócs Sándorné* szül. *Borsos Erzsébet* asszony egyéb kegyes hagyományai közt a felső-bányai ev. ref. egyház céljaira 1000, azaz *egyezer forintot* hagyományozott. A nagybányai ref. egyháznak életében 4500 frtba kerülő nagy harangot öntetett. Kiváló tisztelettel Felső-Bánya, 1899 junius 15. *Nagy Lajos*, ev. ref. lelkész.”

— **A debreceni kollégium** mostanában két földbirtokot szerzett a debreceni határban. A múlt évben vásárolta meg a főiskola gazdasági tanácsa 14.000 frtért néhai *Pfanschmid Kálmán* szepesi 40 holdas tanya birtokát, az ugyancsak Pfanschmid Kálmán által a kollégium javára tett 10.000 frtos alapítványból. Az egyházkerületi közgyűlés pedig most jóváhagyta a gazdasági tanács azon eljárását, a melylyel a néhai *Armós Bálint* újföldi birtokait, összesen 108 kat. holdat *dr. Medve Kálmán* végrendeleti végrehajtó ajánlatára és közreműködése mellett átvette az Armós Bálint által a kollégiumban tett különféle alapítványok 26.000 frt tökéje fejében.

— **Magyarországi ev. ref. lelkészeink a külföldön.** A közelebbi hetek folyamán egy német nyelven írott füzetke és egy angol nyelvű amerikai lap küldetett be hozzánk, melyekből örömmel látjuk, hogy egyházunk fiai odakinn a külföldön is buzgó lelkesedéssel szolgálják egyházunk szent ügyét. *Veress István* ev. ref. segédlelkész és nevelő a Szolnok-Dobokamegyében eső Bethlenben, ki egy évvel ezelőtt még a baseli egyetem hallgatója s az ottani Alumneum növendéke volt, az ugyancsak Baselben megjelenő „Christlicher Volksbote” folyó évi május 3. és 10-iki számaiban „*Gräfin Katharina von Bethlen. Eine Lebensgeschichte*” c. a. megírta az

1700 november 25-én született Bethlen Kata grófnő, e nemeslelkű, vallásos hitében az élet legnagyobb szenvedései között is megingani nem tudott református erdélyi úrnő megható életrajzát; megírta pedig ezt egyszerű, de minden ízében tiszta németséggel, s azután e cikket, ismét Baselben, egy füzetkében különnyomatként is kiadatta. — De a távol Észak-Amerikában is erős életjeleket adnak magukról egyházunk odaszakadt lelkész-fiai. Az Ohio államban megjelenő „*The Woman's Journal of the Reformed Church*” (= A református egyház asszonylapja) f. évi május hóra való 10-ik száma, egy 30 lapos füzet, a legnagyobb részében az észak-amerikai magyar református egyházak s ezek lelkészei részére van szentelve. Ott áll előttünk palástosan lerajzolva a clevelandi magyar gyülekezet lelkésze, volt tanítványunk, *Csutoros Elek*; majd másik volt tanítványunk, a chicagói lelkész *Harsányi Sándor* arcképe következik; külön pedig egy lapon *Kalassay Sándor* bridgeporti lelkésznek, az „Órálló” szerkesztőjének, *Hamborszky Gyula* mt.-carmeli, *Dókus Gábor* dél-norwalki, *Kongha Pál* pittsburgi lelkészek arcképei állanak. *Mayer F.* lelkész egy cikket közöl „Hogyan lett Magyarország reformátussá?” c. alatt. További cikkek: A clevelandi magyar gyülekezet, *Csutoros Elek* életrajzával. Az első magyar gyülekezet Amerikában. Kiváló képességű emberek, különösen Hamborszkyról. A mi magyar munkánk, levél *Harsányi Sándortól*. A mi utazó missionáriusunk, a magyar, szláv és német nyelvű magyarok között, — levél *Hamborszky Gyulától*. Az Órálló szerkesztőjétől, — levél *Kalassay Sándortól*. A mi dél-norwalki missionáriusunktól, — levél *Dókus Gábortól*. A mi magyar munkánk, — az amerikai magyar lelkészek munkájának általános jellemzését adja ebben egy általunk nem ismert nevű nő, *Bareis György F.-né*. — Csak forgolódjanak is híven egyházunk fiai a reájok bízottakban, s forgassák lelkiösmeretes hűséggel a nekik adott talentumokat! Itthon meleg érdeklődéssel nézzük távoli földekre szakadt testvéreink áldásos missioi munkáját.

— **Az ifjúság testi nevelése.** *Wlassics Gyula* közoktatásügyi miniszter az ifjúság testi nevelése érdekében az iskolai és városi hatóságokhoz rendeletet bocsájtott ki. A rendelet arról szól, hogy a miniszter a játékok különböző nemeit az új középiskolai tantervekbe is felvette a testgyakorlás tanításának kiegészítő részéül és nagy súlyt helyez arra, hogy tényleg nagy figyelembe részesüljenek. A cél elérésére sürgős szükségnek mutatkozik, hogy a középiskolák mindenkéül játékterekkel láttassanak el. A miniszter kéri a városi hatóságokat, hogy az iskolák számára alkalmas játszótereket engedjenek át és reméli, hogy ebben az irányban a főváros példát mutat a vidéknek.

— **Tíz éves találkozó.** Felkérem volt osztálytársaimat, kik a sárospataki ev. ref. főiskolában 1889-ben tettek érettségi vizsgálatot, hogy f. hó 29-én a Sárospatakra d. u. 4:18, vagy 4:33-kor érkező vonatokkal tíz éves találkozásunkra megjelenni sziveskedjenek és a mennyiben meg nem tették, erről, vagy esetleg elmaradásukról engemet vagy *Petsár Gyula* barátunkat (S.-A.-Ujhely, róm. kath. káplán) mielőbb értesítsenek. Sárospatak, 1899 jun. 13. *Ifj. Mitrovics Gyula*.

— **Levél a szerkesztőhöz.** „Nt. Szerkesztő úr! F. hó 1-én M.-Soókon — előzetes figyelmeztetés folytán — sikerült egy szélhámos csalót letartóztatnom, a ki különböző minőségben és nevek alatt jó két éve sarcol bennünket és egyházaikat, bebarangolva már az egész országot. Eleinte mint bécsi, de tanulmányait Budapesten

¹ Egyh. levéltár 1849/4.

² Jegyzőkönyv II. 1839. jun. 9.

vagy Debrecenben folytatni készülő beteges theológus, majd mint magánúton (?) papi vizsgát tett s az amerikai, legutóbb már indiai missióhoz készülő lelkész gyűjtötte az adományokat. Legtöbb helyen gyanútlanul fogadták s ha itt-ott letartóztatva elzárták is, kiszabadulása után új név és minőségben újra kezdte és folytatta szédelgéseit. Eddigi tudomásom szerint Kurt Imre v. Henrik, majd Kóti Emilnek mondotta magát, a somogy megyei Köttse, később Balmaz-Ujváros, legutóbb a bars megyei Kis-Kálnával jelölve meg születési és illetőségi helyét. Mivel továbbá egy precedensről biztos tudomásom van, nem tartom lehetetlennek, hogy nevemet és állásomat felhasználva a nyitrai ref. templom-alapra is gyűjtött, noha az ahhoz szükséges okmányokkal a nyitrai egyház által miniszteri engedély alapján kiállított gyűjtőkönyvvel semmi esetre sem rendelkezhetett, legfeljebb két évvel ezelőtt nálam létekor ellopott üres gyűjtőívvel tehetett ilyenemű kísérletet. Még tovább menve, az sincs kizárva, hogy más, hasonló helyzetben levő egyházak üres kérései is keze ügyébe kerülhettek a lelkészi iróasztalokról, a melyeken még különösebben a hivatalos pecsétnyomók iránt is érdeklődött, próbanyomatokat eszközölve tiszta papirlapokra, a melyekből azután meleg ajánló levelek készülhettek; ilyeneket különben számos jóhiszemű lelkész is adott neki. Noha most már elfogatása után egy időre tétlenségre leend kárhóztatva, de egész biztosra veszem, hogy kiszabadulása után ismét újra kezdi a jövedelmező foglalkozást, — óvatosságból talán ezután már mint ág. ev., vagy unitárius lelkész. Egyrészt ennek megakadályozása céljából kérem a prot. lapok t. szerkesztőit jelen cikkem közlésére; másrészt pedig azért, hogy ellene a terhelő adatokat összegyűjthessem s a nyitrai kir. ügyészségnek átsholáltathassam, a mire ismét azon lelkészeket kérem, a kiknek egyházában az illető megfordult. Sziveskedjenek a következő kérdésekre, ha csak röviden is, nekem válaszolni: Mikor, mily név alatt, mely születési vagy illetőségi hely megjelölésével milyen minőségben és okmányokkal jelentkezett, mily célra s mennyit gyűjtött az illető, ki magas, vékony termetű, szőke arcú, hajú és bajuszú, kék szemű, töredezett magyar, tiszta német és tót beszédű egyén. Letartóztatása alkalmával megejtett kihallgatásakor neve, állása, illetőségi helye, viselt dolgaira vonatkozó kérdésekre valótlán adatokat mondott be, sőt üzött szédelgéseit, csalásait is tagadja. Ez okból tartom kívánatosnak az utbaigazító és terhelő adatok összegyűjtését. Vele szemben a legkevésbé sem egy szegény tatárral van dolgunk, a kit talán szánalomból futni is lehetne engedni, hanem egy olyan megrögzött csalóval, a kit alaposan ki kell kurálni idült nyavalyájából, hogy mindenkorra elmenjen a kedve az ily szédelgésektől, különösen pedig, hogy állásunkkal ne üzhessen többé visszaélést s egyházainkat s hiveinket ne zsarolhassa. Nyitra, 1899 jun. 8. *Sedivy László*, ev. ref. lelkész."

TARTALOMJEGYZÉK: Unió-é vagy uniformitás? Nagy István. — T á r c a: Vándortudós, bujdosó költő. Kardos Albert. — T a n ü g y: A debreceni jogakadémiai tanári kar véleménye, a jogi vizsgálatok reformjára vonatkozó javaslat tárgyában. Dr. Bartha Béla. — K ö z é l e t ű n k: Egyházalakulás, lelkészbeiktatás. Fekete Gyula. — Az egyházi fegyelemlről. F. Varga Lajos. — K ö n y v i s m e r t e t é s. Dr. Gulyás István. — A d a t o k a t i z s á n t ű l i ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez: 70. A nánási ev. ref. egyház története. Barcsa János. — K ű l ö n f é l é k.

Felelős szerkesztő: **SASS BÉLA.**

Szerkesztő-társ: **Eröss Lajos.**

Pályázati hirdetés.

A *debreceni ev. ref. felsőbb leányiskolánál* s az ezzel kapcsolatos *tanítónő-képezdénél* a *természet- és mennyiségtani* tanszékre pályázat hirdettetik.

Heti órák legmagasabb száma 20.

Javadalmazás: 1200 forint fizetés és 300 forint lakbér, melyek évnegyedes részletekben előlegesen fizettetnek; öt ízben 100 forintos ötdéves korpótlék.

A megválasztott az 1894-dik évi XXVII. t.-c. alapján létesített országos nyugdíj- és gyámintézetnek jogosult és kötelezett tagja.

Pályázhatnak a természet- és mennyiségtanból középiskolákra képesített ev. ref. vallású tanárok.

Kellő okmányokkal felszerelt kérvények *folyó évi július hó 22-dikének délutáni 5 órájáig* Dóczy Gedeon igazgató tanárhoz juttatandók.

A megválasztott köteles állását folyó évi szeptember hó 1-én elfoglalni s ezt az iskolai év folyamán el nem hagyhatja.

Végzett, de oklevelet még nem nyert egyének is pályázhatnak, azonban megválasztásuk esetében csak is oklevelük megszerzése és egy évi sikeres működés után állandósíttatnak.

Kelt Debrecenben, 1899 junius hó 22-én.

Kiss Albert,

1—2 a felsőbb leányiskola igazgató tanácsának elnöke.

Pályázat.

A *h.-bössörményi* hatosztályú ev. ref. gymnasium igazgató tanácsa ez intézetnél megüresedett 2 tanszékre pályázatot hirdet és pedig:

1. egy *latin—magyar nyelv és irodalmi,*
2. egy *természetrajz—földrajzi* tanszékre.

Javadalmazás: okleveles tanárnak a lakbérrel együtt évi 1400 frt (2800 korona) és 50 frt (100 kor.) ötdéves korpótlék. Helyettes tanárnak évi 1000 frt (2000 kor.), mely évnegyedenként előre fizettetik az ev. ref. egyház pénztárából.

Pályázhatnak protestáns vallású tanárok és tanárjelöltek, kik felhivatnak, hogy: életkorukat, vallásukat, végzett tanulmányaikat, eddigi szolgálatukat és védkötelezettségi viszonyukat igazoló bizonyítványokkal felszerelt kérvényüket *f. évi július hó 20-ig* alulirt igazgató tanács elnökéhez adják be.

Okleveles tanárok rendes tanárokkul tekintetnek és egy évi sikeres működés után állandósíttatnak.

Nem okleveles tanárjelöltek helyettes tanárokkul tekintetnek s tartoznak tanári oklevelüket egy év alatt megszerezni, mely esetben az egy évi sikeres működés után rendes tanári illetményekkel állandósíttatnak.

Heti tanórák száma 20—22.

A megválasztott rendes tanárok az állami nyugdíj- és gyámintézetnek jogos és kötelezett tagjai.

Hajdu-Bössörményben, 1899 junius 15.

Ifj. Sövágó Gábor,

2—3 főgondnok, a gymn. igazg. tan. elnöke.

Pályázat.

A *kecskeméti* áll. segélyezett ev. ref. főgymnasiumban a jövő 1899—1900-ik isk. évre pályázat hirdetik egy *latin-görög nyelvi* tanszékre.

A tanszék javadalma 1200 frt törzsfizetés, 240 frt lakáspénz és öt izben 100—100 frt korpótlék.

A törzsfizetés fokozatosan 1300, 1400 és 1600 frtig emelkedhetik, s a fokozatba sorozásnál a protestáns középiskolában rendes tanári minőségben töltött szolgálati évek $\frac{3}{4}$ részben, más, t. i. állami, községi stb. iskolában töltött rendes tanári $\frac{2}{4}$ részben, a korpótlék folyósításánál pedig bármely hazai középiskolában rendes tanári minőségben töltött évek teljesen beszámíttatnak.

Az 1400 és 1600 frtot fokozatba helyezett tanárnak lakbére 300 frt.

Ha a tanszék helyettes tanárral töltenék be, javadalma 800 frt.

Csak prot. vallásúak pályázhatnak.

E tanszékre való kinevezés joga a megerősített állami szerződés értelmében a nm. vallás és közokt. ügyi m. kir. minisztert illeti a fentartó testület ajánlata alapján.

A kellőleg felszerelt, t. i. születési, a képesítést, netalán eddigi szolgálatot, hadkötelezettségi viszonyt és és egészségi állapotot igazoló okmányokkal felszerelt s a nm. vallás és közokt. ügyi m. kir. miniszterhez intézett kérvények a főgymn. igazgatóságához nyújtandók be *f. évi julius 6-ig.*

Kecskemét, 1899 jun. 12.

Katona Mihály,
főgymn. igazgató.

2-2

Orgona és harmonium

építészeti műterem

Debreczen, Széchenyi-utca 34. sz.

Van szerencsém a m. t. egyházi előljáróságoknak, kántor-organista uraknak, az adományozó és muzsikális közönség becses figyelmébe ajánlani

Orgona és harmonium
 építészeti műtermemet

a hol mindennemű templomi vagy hangverseny orgonákat és harmoniumokat a **legjutányosabb árban, a legújabb rendszer szerint készítek.**

Továbbá régi orgonák kitisztítása-, javítása- és hangolására is vállalkozom.

Orgonáknak évi gondozása csekély díjazás mellett vállaltatik.

A nagyérdemű közönség szives pártfogását kérve becses figyelmébe ajánlva magamat

Kerékgyártó István,

műorgona-építő.

NEUMANN M.

a t. t. ev. ref. egyházkerületben lakó lelkészek, tanárok és tanítók ruhaszállítója
DEBRECEN, Főtér, a m. kir. postával szemben.

Ezen legelterjedtebb és legjobb hírnévnek örvendő, az ország legnagyobb és legrégebb

férfi-, fiu- és gyermek-ruha telepe,

tisztelettel tudomásul hozza, hogy a tavaszi idényre szükséges kész árukkal dusan el van látva s a nagytiszteletű urak b. pártfogását úgy, mint eddig továbbra is kéri.

Ruhák megrendelésre, mérték szerint is készíttetnek.

 Czégemre kérek figyelni!

NEUMANN M. czége 54 év előtt lett alapítva.

Nyomatot' Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdájában, Debreczenben, főpiac, a főpostával szemben.